

ЖҰМЫС ОРНЫНЫҢ
САНЫ БИЗНЕС
АУҚЫМЫНА ӨЛШЕМ
БОЛА АЛМАЙДЫ

4-бет

ЕЛДІК
МҮДДЕ –
МӘҢГІЛІК

5-бет

ШӘМШІ АҒАНЫҢ
САРҚЫТЫН
ЖИНАП ЖҮРГЕН...

16-бет

ҚАЗАҚҰНИ 25 ЖЫЛ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

qazaquni@mail.ru

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№39 (1219) 28.09.2026

ТҮН ҚИЫҒЫНДАҒЫ КҮРДЕЛІ КҮРМЕУ

Осындайда Рахымжан Отарбаевтың біртүрлі бітімі, өңгеше бейнесі көз алдыңа келеді. Маңдайындағы бұйра шашын ширатып, мыжғылап қойып, ақ өлең оқып отырған кеспірі тұрады, тіптен кейде қарғыстай ауыр-ауыр сөздерін де естіп қалғандайсыз.

8-9 беттер

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

БІЗДІҢ АРМИЯ ӨТКЕН ҒАСЫРДА ҚАЛЫП ҚОЙҒАН

3
бет

ПИКИРУЮЩИЙ АПОКАЛИПСИС ИЛИ МЕДЛЕННОЕ ДВИЖЕНИЕ К ПРОПАСТИ

10
бет

АЩЫ ДА БОЛСА АҚИҚАТЫ ОСЫ

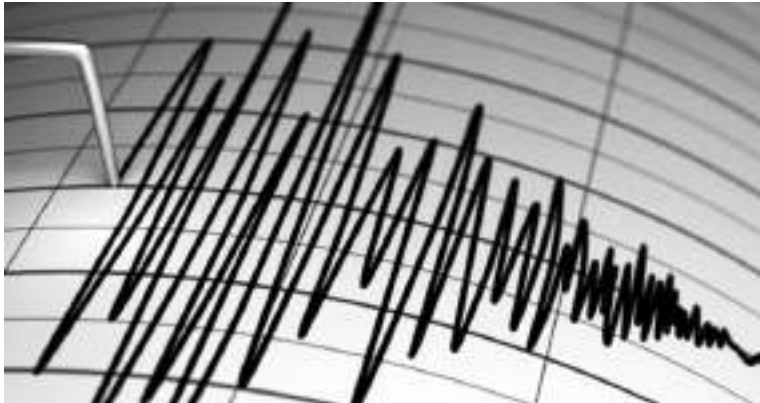
6
бет

АЛМАТЫДА ЖЕР СІЛКІНДІ

ҚР ТЖМ Ұлттық сейсмологиялық бақылау және зерттеу ғылыми орталығының мәліметінше, жер сілкінісі 28 қыркүйек күні Астана уақыты бойынша сағат 09:38-де тіркелген. Жер сілкінісінің эпицентрі Алматы қаласынан оңтүстік-батысқа қарай 8 шақырым жерде болған.

Жер сілкінісінің есептік қарқындылығы Алматы қаласында 3-4 баллды, Қарасай (Қаскелең) аумағында 2-3 баллды, Боралдай ауылында 2-3 баллды, Өтеген батыр ауылында 2 баллды құрады.

Сондай-ақ қала тұрғындарының ұялы телефондарына жер сілкінісіне байланысты ескерту хабарламасы жіберілді. Хабарламада тұрғындарға келесі нұсқауларға дейін ашық кеңістікте болу қажеттігі ескертілді. Ғимараттың зақымданғаны немесе өртене бастағаны анықталған жағдайда Төтенше жағдайлар департаментінің жедел желісіне 279-22-32 телефон нөмірі арқылы хабарласу керектігі айтылды. Ал ғимарат ішінде қалып қойған жағдайда сабыр сақтап, сенім телефоны арқылы орналасқан жері

туралы ақпарат беру қажеттігі айтылды. Қосымша ақпарат ТЖД мен Алматы қаласы әкімдігінің ресми сайттары мен әлеуметтік желілерінде жарияланатыны хабарланды.

Алматы қаласының Төтенше жағдайлар департаменті жер сілкінісіне байланысты мәлімдеме жасап, қала тұрғындары мен қонақтарын сабыр сақтауға шақырды. Алматы ТЖД Жоспарлау және жедел басқару орталығының жедел кезекші бөлім бастығы Ер-

ген Батпасовтың айтуынша, тиісті мемлекеттік органдарға хабар берілген.

«Құрметті Алматы қаласының тұрғындары мен қонақтары! Жер сілкінісі сезілді. Тиісті мемлекеттік органдарға хабар берілді. Ақпарат толықтырылады. Сабыр сақтап, үрейге берілмеңіздер! Тек ресми ақпарат көздеріне ғана сеніңіздер», – деді Ерген Батпасов.

Алматылықтар бұған дейін сағат 6 жарымдар шамасында да жер дүмпуін сезгенін айтуда.

ПНЕВМОНИЯҒА ШАЛДЫҒУ ДЕРЕГІ КӨБЕЙДІ

23 қыркүйектегі жағдай бойынша Астана стационарларында пневмония диагнозымен 270 адам ем алып жатыр. Оның 192-сі – бала, біреуі – жүкті әйел. Бұл туралы Астана қаласының Қоғамдық денсаулық сақтау басқармасы басшысының орынбасары Айдын Ашимханов мәлімдеді.

Қалада ЖРВИ, тұмау және COVID-19 бойынша эпидемиологиялық әрі зертханалық бақылау сегіз медициналық ұйымда жүргізіледі. Маусымдық сырқаттану артқан кезеңде тұрғындарға медициналық көмек көрсету үшін 87 сүзгі кабинеті жұмыс істейді. Олар жұмыс күндері 08:00-ден 20:00-ге дейін, демалыс және мереке күндері 08:00-ден 18:00-ге дейін қабылдайды.

Қажет болған жағдайда стационарларда қосымша төсек орындары ашылып, наукастар санына қарай қолданыстағы төсек қоры қайта бейімделеді. Үйде медициналық көмек көрсету үшін мобильді бригадалар жұмыс істейді. Жүкті әйелдер мен бір жасқа дейінгі балалардан түскен шақыртуларға бірінші кезекте қызмет көрсетіледі.

Медициналық ұйымдар қажетті дәрі-дәрмекпен, медициналық бұйымдармен және жабдыктармен қамтамасыз етілген. Сырқаттану деңгейі, емханалар мен стационарларға түсетін жүктеме және жедел жәрдем шақыртулары күн сайын бақылауда.

ЖИЫРМА ТОННА ҚОЙ ЕТІ КЕРІ ҚАЙТАРЫЛДЫ

«Сырым» ветеринариялық бақылау бекетінде жүк көліктерін тексеру кезінде ветеринариялық-санитариялық талаптардың бұзылғаны анықталды.

Атап айтқанда, Ресейдің Ульянов облысынан Түркістан облысының Сайрам ауданына тасымалданған 40 тонна бидай кебегінде ветеринариялық ілеспе құжаттар, термиялық өңдеу және таңбалау болмаған.

Сондай-ақ Моңғолияның Ұлан-Батыр қаласынан Тәжікстанның Душанбе қаласына жеткізілмек болған 20 тонна мұздатылған қой етін Қазақстан аумағы арқылы транзиттік тасымалдауға уақытша шектеу қолданыста болған. Осыған байланысты жүк көлігі кері қайтарылды.

Жүргізушілерге қатысты Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 406-бабы бойынша хаттамалар толтырылып, айыппұл салынды.

2026 жылдың басынан бері аталған бекетте 249 заңбұзушылықтың жолы кесіліп, 249 жүк

көлігі кері қайтарылған. 117 тұлғаға қатысты әкімшілік хаттама толтырылып, айыппұл салынды.

Ауыл шаруашылығы министрлігі жүк та-

сымалдаушылар мен сыртқы экономикалық қызметке қатысушыларды Қазақстанның және ЕАЭО-ның ветеринариялық-санитариялық талаптарын сақтауға шақырды.

ALMATY MARATHON МӘРЕСІНЕ ЖЕТТІ

Биыл жарыста екі рекорд тіркелді. Соның бірі – шетелдік қатысушылар санының артуы. Марафонға 1 534 шетелдік спортшы қатысып, бұл көрсеткіш жарыс тарихындағы ең жоғары нәтижеге жетті. Ал 42,2 шақырымдық негізгі қашықтыққа 1 614 адам қатысты.

Жарыс бағдарламасына 42,2, 21,1 және 10 шақырымдық қашықтықтар, скандинавиялық жүріс және командалық «Экиден» эстафетасы кірді. Шетелдік қатысушылар арасында Ресей азаматтары көп болды. Марафонға Ресейден 550 спортшы қатысты. Сонымен қатар жарысқа Ұлыбритания, Германия, Франция, Италия, Испания, Швейцария, Қырғызстан, Өзбекстан, Қытай, Жапония, Үндістан, Малайзия, Филиппин, Индонезия және Сингапурдан келген спортшылар қатысты.

Жарысқа Солтүстік және Оңтүстік Америка, Аустралия және Африка құрлығынан да спортшылар қатысты. Атап айтқанда, Канада, Бразилия, Аргентина, Аустралия, Жаңа Зеландия,

Оңтүстік Африка Республикасы, Марокко, Кения және Нигерия елдерінің өкілдері марафонда бақ сынады.

Almaty Marathon жарысына 2018 жылғы Бостон марафонының жеңімпазы, жапониялық спортшы Юки Каваучи де қатысты. Бұл оның Қазақстан мен Орталық Азия аумағындағы алғашқы жарысы болды.

Биыл марафон бағыты 2018 жылдан бері алғаш рет толық жаңартылды. 42,2 шақырымдық негізгі қашықтық қала орталығы мен тарихи бөліктер арқылы бір айналыммен өтті. Жарыс Абай алаңынан басталып, Республика алаңында аяқталды.

Марафон барысында қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және медициналық көмек көрсету үшін қалаалық және жедел қызметтер тартылды. Жол бойында жеті медициналық шатыр, ал мәреде екі кеңейтілген медициналық пункт жұмыс істеді. Жарыс барысы қалалық бейнебақылау камералары арқылы бақыланды.

ЗАМАНАУИ БІЛІМ ОРДАЛАРЫНЫҢ ҚАТАРЫ ТОЛЫҒЫП ЖАТЫР

Астанада биыл жоспарланған 22 мектептің тоғызына күрделі жөндеу жұмыстары аяқталды. Жаңартылған білім беру ұйымдарының бірі – Көктал тұрғын алабындағы №41 мектеп. Мұнда негізгі ғимарат толық жөнделіп, жаңа үш қабатты оқу корпусы пайдалануға берілді.

Жаңа корпусың ауданы 7 148 шаршы метрді құрайды. Қазіргі уақытта мектепте 1 300-ге жуық оқушы білім алады. 1-4 сынып оқушылары жаңартылған ескі ғимаратта, ал 5-11 сынып оқушылары жаңа корпусты оқиды.

Жаңа ғимаратта 23 оқу кабинеті, екі информатика кабинеті, робототехника кабинеті және STEM-зертхана бар. Практикалық сабақтарға арналған кабинеттерде 3D-принтерлер, роботтар, квадрокоптерлер, токарь және лазерлік станоктар орнатылған. Сонымен қатар тігін, аспаздық, физика, химия және биология кабинеттері жаңартылып, медициналық блок, спорт залы мен асхана жабдықталған.

Мектепте цифрлық технологияларды білім беру процесіне енгізуге де көңіл бөлінуде. Ұлттық музеймен бірлесіп «Бозок» жобасы жүзеге асырылып, 3D-көзілдіріктер арқылы виртуалды тарихи экскурсиялар өткізу жоспарланған.

ЖАС ҒАЛЫМДАР БАСПАНАЛЫ БОЛДЫ

Соңғы үш жылда елімізде 803 жас ғалым баспаналы болды. Бұл туралы Ғылым және жоғары білім министрлігі мәлім етті.

Ведомство мәліметінше, «Жас ғалым» гранттық бағдарламасы аясында 2022-2025 жылдары жалпы сомасы 23,16 млрд теңге болатын 941 жоба мақұлданған. Бағдарлама ғылымдағы дарынды жастарды қолдауға, тәуелсіз зерттеу топтарын дамытуға және ғылыми көшбасшылардың жаңа буынын қалыптастыруға бағытталған.

Қолданыстағы жобаларды қаржыландыру көлемі де артқан. 2023 жылы бұл мақсатқа 2,75 млрд теңге бөлінсе, 2025 жылы қаржы көлемі 7,58 млрд теңгеге жетті.

Министрлік мәліметінше, мемлекет жас ғалымдарды тұрғын үймен қамтамасыз етуге де қолдау көрсетіп отыр. 2023-2026 жылдары «Отбасы банк» арқылы іске асырылатын несие бағдарламасы шеңберінде 660 пәтер берілсе, 2024-2026 жылдары Алматы қаласында 143 жас ғалымға пәтер тегін табысталған.

Бүкіл елдің жанын түршіктірген, қайғыға батырған сұмдық оқиға 24 қыркүйекте болған еді. О баста жеке құрамды катерден түсіру барысында қолайсыз ауа райы салдарынан 19 әскери қызметшіні теңіз ағысы алып кетіп, оның 9-ы қаза тапты, қалғаны іздестірілуде деген хабар тарады. Кейін тағы 3 әскеридің денесі табылды. Артынан тағы 2 әскеридің денесі табылып, қаза тапқандар саны 14 болды. Олардың жасы — 19 бен 23 аралығында. Ақыр аяғында теңіз суы 19 емес, 17 адамды алып кеткен делінді. 3 сарбаз аман қалған.

25 қыркүйекте Қорғаныс министрлігіндегі бес лауазымды қызметкер күдікті ретінде ұсталды.

— *Қызметке салғырт қарау және корабль жүргізу қағидаларын бұзу бойынша ауыр зардаптарға әкеп соққан қылмыстық құқық бұзушылықтар жасады деген күдікпен Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің жоғары және аға командалық құрамындағы жауапты лауазымды тұлғалар ұсталды. Ұсталғандардың қатарында ҚР ҚК Әскери-теңіз күштері Бас қолбасшысының бірінші орынбасары — штаб бастығы, екі әскери бөлімнің командирлері, сондай-ақ теңіз жаяу әскерлері ротасының және «Қайсар» катерінің командирлері бар, —* делінген ПИМ хабарламасында.

26 қыркүйекте Мемлекет басшысының өкімімен Қауіпсіздік Кеңесі Төрағасының орынбасары Аида Балаева басқаратын Қорғаныс министрлігіндегі істердің жай-күйіне кешенді тексеру жүргізу жөніндегі комиссия құрылды. Оның құрамы мынадай:

Балаева Аида Ғалымқызы — Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесі Төрағасының орынбасары, Комиссия төрағасы;
Смайылов Әлихан Асханұлы — Қазақстан Республикасы Жоғары аудиторлық палатасының

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

БІЗДІҢ АРМИЯ ӨТКЕН ҒАСЫРДА ҚАЛЫП ҚОЙҒАН

Президент – Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің Жоғарғы Бас Қолбасшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Маңғыстау облысында өткен «Хазар Қорғаны – 2026» оқу-жаттығуы кезінде 14 әскери қызметшінің қаза табуына байланысты қорғаныс министрлігінің басшылық құрамымен кеңес өткізді.

төрағасы, Комиссия төрағасының орынбасары;

Жиенбаев Ержан Нұрланұлы — Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігі Басшысының орынбасары;

Әлиманов Жанат Қалдыбекұлы — Қазақстан Республикасы Қаржылық мониторинг агенттігінің төрағасы;

Баймұқашев Мұрат Қалибекұлы — Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесі Аппаратының Басшысы;

Тәкиев Мәди Төкешұлы — Қазақстан Республикасының Қаржы

министрі;

Өмірәлиев Жандос Жәнібекұлы — Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының бірінші орынбасары;

Алтынбаев Әли Сапарғалиұлы — Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Төрағасының бірінші орынбасары;

Әмрин Азамат Меменгерұлы — Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика бірінші вице-министрі.

Бұл комиссия әскери қызметті ұйымдастыру, әскерді жабдықтау, сондай-ақ оның материалдық және

қаржылық тұрғыдан қамтамасыз етілуін жан-жақты зерделеуі керек.

27 қыркүйекте Қорғаныс министрі Дәурен Қосанов қызметінен босатылып, оның орнына Айdos Мырзахметов тағайындалды.

Президент қорғаныс ведомствосының басшылық құрамымен кеңесті осы күні өткізді. Онда Қасым-Жомарт Тоқаев Маңғыстаудағы қайғылы оқиғаға ең алдымен офицерлердің, соның ішінде генералдардың салғырттығы мен кәсіби біліксіздігі себеп болғанын мәлімдеді. Мемлекет басшысы оларды қатан сынға

алып, мұндай оқу-жаттығуды жоспарлауға не түрткі болғанын және қойылған міндеттің қазіргі жауап-қатерлерге қаншалықты сай келетінін анықтауды талап етті.

— *Қарулы Күштер басшылығы қордаланған түйткілдерді жылдар бойы шеше алмай келеді. Бұл еліміздің қорғаныс қабілетіне нұқсан келтіреді. Өткен қайғылы оқиғалардан сабақ алмадыңыздар. Аталған оқу-жаттығу жиынының мәні де, мақсаты да түсініксіз. Оны кім әзірлеп, бекітті? Басты штабтың рөлі қандай? Үйлестіру жұмыстарына неге мән бермеген? Неліктен оқу-жаттығу жиынында Әскери-теңіз күштерінің бас қолбасшысы болмаған? Жауапсыздық, салғырттық, көзбояушылық белең алған. Жүйелі жұмыс жоқ. Дағдарыс жағдайындағы іс-қимыл жоспары сын көтермейді. Мұның бәрі — әскери ведомство басшылығының немқұрайдылығының салдары, —* деді Президент.

Ол енді әскери қызметшілер лауазымына, шеніне қарамастан жауапқа тартылатынын, заң бойынша қатан жазаға кесілетінін айтты. Сосын әскерді түбегейлі реформалау қажеттігіне тоқталды.

— *Біздің армия өткен ғасырда қалып қойған, —* деді Тоқаев. — *Сонымен қатар қолбасшылық жүйесін халықаралық үздік тәжірибеге сай қайта құру керек. Кешенді тәсіл қолдану қажет. Ал ол үшін бағыт-бағдарымыз анық болғаны жөн. Бұл дүниетанымы кең, сауатты офицерлердің ғана қолынан келеді. Реформаның мақсаты — жаңа үлгідегі әскер жасақтау.*

Мемлекет басшысы әскерде цифрлық трансформация жүргізуді, адамды мүмкіндігінше технологиямен алмастыруды, қағаз жүзіндегі өтірік есепті доғаруды тапсырып, жаңадан тағайындалған Қорғаныс министріне бірқатар міндет жүктеді.

Оразәлі БАЙМҰРАТ

ҚОРҒАНЫС МИНИСТРІ ОТСТАВКАҒА ӨЗ ЕРКІМЕН КЕТУІ КЕРЕК ЕДІ қайғылы оқиғадан кейінгі ойлар

✓ Маңғыстауда қаза тапқан әскерилердің отбасыларына көңіл айтамыз.

Бейбіт күнде 14 сарбаз, бір взвод қаза тапқан ауыр қайғылы оқиғадан кейін Қорғаныс министрі мен Теңіз әскері қолбасшысы отставкаға кетуі керек!

✓ Әскери тергеу әділ өтіп, кінәлілер қатан жазалануы тиіс!

Бүгін, 2026 жылы 24 қыркүйекте Маңғыстау облысында Каспий жағалауындағы әскери-теңіз оқу-жаттығуы кезінде ауа райының күрт бұзылуы салдарынан 14 әскери қызметші қаза тапты.

Оқиғаның мән-жайы

* Себебі: «Хазар қорғаны — 2026» оқу-жаттығуы кезінде жел күшейіп, теңіздегі толқын 17 әскери қызметшіні алып кеткен.

* Олардың 14-і қаза тапқан.

* 3 сарбаз құтқарылған. Оның біреуі ауыр халде жансақтау бөлімінде.

Қаза тапқан әскери қызметшілер:

1. Аға лейтенант Олжас Мұхтарұлы;
2. м/к матрос Сержан Талғатұлы Аяпберген;
3. м/к матрос Өмірбек Өмірболатұлы Өмірзақ;
4. м/к матрос Алмас Жүсіпұлы Көбенov;
5. м/к матрос Ақылбек Қабденұлы Төлеген;
6. м/к матрос Жәніс Тлеуұлы Темірғалиев;
7. м/к матрос Мейрамбек Ермұханұлы Бердіханов;
8. м/к матрос Әсет Саматұлы Жаңабай;
9. м/к матрос Азамат Болатбекұлы Мәдіхан;
10. м/к матрос Дастан Нұрболұлы Бегей;
11. м/к матрос Ақжайық Болатбекұлы Гилад;
12. м/к матрос Олжас Тәжібайұлы Ди-ханбаев.

Табылмай жатқан 2 сарбаздың да денесі табылды өкінішке орай...

* ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қаза тапқандардың отбасына көңіл айтты.

* Үкіметтік комиссия құрылып, қаза тапқандардың отбасыларына көмек көрсетілуде.

* Қазақстанда 25 қыркүйек — жалпыұлттық аза тұту күні болып жарияланды.

* Тергеу: Оқиға бойынша қылмыстық іс қозғалып, Бас прокуратураның ерекше бақылауына алынды, арнайы үкіметтік комиссия жұмыс істеп жатыр.

Отан қорғау жолында қасиетті борышын атқарып жүріп қаза тапқан әскери қызметшілердің отбасылары мен туыстарының қайғысына ортақтасып көңіл айтамыз.

Пейіште рухтары шалқи бергей.

Ауыр халде жатқан сарбаздардың сауығып кетуін тілейміз.

Осыдан 11 жыл бұрын 2015 жылы да осындай оқу-жаттығу кезінде ауа-райы күрт бұзылып, 4 сарбаз суға кетіп, мерт болған еді.

Әскерде ең алдымен адам өмірін сақтау, қауіпсіздік мәселесі басты назарда болуы

тиіс. Бейбіт заманда оншақты күннен кейін үйлеріне қайтайын деп отырған сарбаздардың қаза табуы, ұлдарын сағынып, құшағына басқалы отырған ата-аналардың мырыш табытты құшақтап қалуы қашанғы жалғаса береді?!

Кейінгі жылдары көбейіп кеткен әскердегі бейбіт күндегі қаза табуды тоқтату керек!

Мұндай 17 сарбаз бейбіт күнде жауапсыздықтан суға кетіп, 14 адам, бір взвод сарбаз қаза тапқан ауыр қайғылы оқиғадан кейін Қорғаныс министрі мен тікелей жауапты Теңіз әскері қолбасшысы офицерлік һәм азаматтық ар-ұжданы болса, өздері отставкаға кетуі керек!

Әскери тергеу әділ өтіп, кінәлілер қатан жазалануы тиіс!

Ел аман, жұрт тыныш болғай!

24.09.2026 жыл

Мемлекет басшысының Жарлығымен Дәурен Жұматайұлы Қосанов Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрі лауазымынан босатылды.

Қазыбек ИСА

«Ақ жол» партиясынан Құрылтай депутаты Олжас Нұралдинов шикізатты ғана емес, жоғары өңдеу өнімдерін экспорттау туралы депутаттық сауал жолдады.

«Ақ жол» демпартиясы Қазақстан тек табиғи ресурстарды өндіріп, бастапқы өңдеуден ғана емес, ең алдымен ел ішінде ба-рынша жоғары қосылған құн қалыптастыру арқылы табыс табуы тиіс деген мәселені ұдайы көтеріп келеді.

Бүгінде еліміздің экспорттық құрылымы бұл міндеттің әлі де толық шешілмегенін көрсетіп отыр.

Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2026 жылдың бірінші жартыжылдығында Қазақстан экспорты шамамен 51 млрд долларды құрады.

Бұл ретте экспорттың негізгі бөлігін бұрынғысынша шикізаттық тауарлар — мұнай мен мұнай өнімдері құрайды, олардың үлесі 48 пайыздан асады. Бұдан бөлек, Қазақстан алюминий, темір, болат, мырыш, қорғасын, хром және басқа да төменгі өңдеу деңгейіндегі металлургиялық өнімдерді елеулі көлемде экспорттайды.

Осыған байланысты заңды сауал туындайды: кен өндіріліп, бастапқы металл алынғаннан кейін ел ішінде оның қандай көлемдегі қосылған құнын қалыптас-тырамыз?

Бұған мыс өндірісі мысал бола алады. Экспорттық түсімнің елеулі бөлігі кабель, электротехникалық өнімдер, бөлшектер және одан арғы өңдеу сатыларындағы басқа да өнімдер өндірісін дамытуға емес, шикізат пен төменгі өңдеу

ҚР ПРЕМЬЕР-МИНИСТРІНІҢ БІРІНШІ ОРЫНБАСАРЫ Н. М. НӘЛІБАЕВҚА

ҚҰР ШИКІЗАТТЫ ЕМЕС, ЖОҒАРЫ ӨНДЕУ ӨНІМДЕРІН ЭКСПОРТТАУ КЕРЕК

деңгейіндегі өнімдерді экспорттауға байланысты қалыптасып отыр.

Алюминий саласында да осын-дай жағдай қалыптасқан: тек 2025 жылдың өзінде 765 млн долларды құраған экспорттық түсімнің 70 пайыздан астамы бастапқы алюминийдің үлесіне тиесілі.

Яғни шикізат пен металл елімізде өндірілгенімен, кейінгі қосылған құнның, технологиялар мен жұмыс орындарының едәуір бөлігі елімізден тыс жерде қалыптасып отыр.

Бұл мәселені Мемлекет бас-шысының өзі де тікелей атап өтті. 2026 жылдың 10 ақпанындағы

Үкіметтің кеңейтілген отырысында Президент Қасым-Жомарт Тоқаев: «Металлургия экспортының жартысынан астамы төмен өңдел-ген өнімдерге тиесілі. Нәтиже-сінде біз бастапқы өңдеу өнім-дерін экспорттап, жоғары өңдеу тауарларын импорттауды жалғастырып келеміз. Парадокс. Бұл тәжірибеге нүкте қойылуы керек», — деп атап өтті.

Президент сондай-ақ: «Жоғары өңделген өнімді өндіріп, оны экспорттау шикізатты жай ғана сыртқа сатудан коммерциялық тұрғыдан әлдеқайда тиімдірек болуы тиіс», — деді.

Бұл ретте мәселе жаңа міндет кою туралы болып отырған жоқ. Мемлекет басшысы өнеркәсіптік саясаттың нақты бағытын айқын-дап берді. Ендігі жерде осы жұмыс-тың нақты мазмұнын — жобаларды, тетіктерді, көрсеткіштер мен мер-зімдерді қамтамасыз ету маңызды.

Осыған байланысты «Ақ жол» демпартиясы Үкіметтен келесіні сұрайды:

Біріншіден, металлургиялық өнімдердің негізгі түрлерінің экспортын шикізат, төмен, орта және жоғары өңдеу өнімдері деп жіктей отырып, жан-жақты талдау жүргізуді;

Екіншіден, мыс, алюминий және басқа да стратегиялық ме-талдар бойынша Қазақстанда өнді-руді жергіліктендіруге мүмкін әрі экономикалық тұрғыдан тиімді болатын кейінгі өңдеу сатыла-рындағы өнімдердің нақты тізбесін айқындауды;

Үшіншіден, мұндай өндірістерді дамытуға кедергі келтіретін негізгі тосқауылдарды, оның ішінде электр энергиясы мен инфрақұрылым құны, қаржыландыруға қолжетім-ділік, салықтық және кедендік реттеу, сондай-ақ, отандық өнім-нің мемлекеттік және квазимем-лекеттік сатып алуларға қолжетім-ділігі мәселелерін анықтауды;

Төртіншіден, экспорттағы орта және жоғары өңдеу деңгейіндегі өнімдердің үлесін арттыру бой-ынша нақты көрсеткіштер мен оларға қол жеткізу мерзімдерін белгілеуді;

Бесіншіден, жақында ұлттық инвесторлардың бақылауына өткен мыс, алюминий және басқа да стратегиялық металдарды өн-діретін тау-кен металлургия компанияларына терең өңдеу өндірістерін құруға және шикізатты сыртқа шығарудан жоғары қосылған құны бар дайын өнім өндіруге көшуге жәрдемдесу мақсатында жан-жақты мемлекеттік қолдау көрсетуді.

Құрметпен,
«Ақ жол» ҚДП фракциясының
депутаттары
О. Нұралдинов
Д. Еспаева
А. Қожахметов
М. Шынасилова
Е. Юсупов
Д. Ахметжаев
Ю. Ли
Б. Бибаев

Жұмыскерлер саны бизнестің экономикалық ауқымын көрсетпейді. Бұл туралы мәселені «Ақ жол» партиясынан Құрылтай депутаты Дәурен Ахметжаев көтерді.

«Ақ жол» демократиялық партиясы кәсіпкерлікті дамыту, адал бәсекелестікті қолдау және бизнестің өсуіне жағдай жасау ұстанымын дәйекті түрде қолдап келеді.

Алайда ірі бизнеске жатқызудың қолданыстағы өлшемшарттары бұл міндеттерге толық сәйкес келмейді.

Кәсіпкерлік кодекстің 24-ба-бының 6-тармағына сәйкес, жұмыс-керлерінің жылдық орташа саны 250 адамнан асатын және (немесе) жылдық орташа кірісі 3 миллион АЕК-тен жоғары кәсіпкерлік субь-ектілері ірі кәсіпкерлікке жатады.

Яғни кәсіпорында 250-ден астам адам жұмыс істесе, оның кірісі мен активтері ірі бизнес дең-гейіне жетпесе де, ол ірі бизнеске жатқызылуы мүмкін.

Біз мұндай тәсілді негізсіз деп санаймыз. Себебі жұмыскерлер саны бизнестің нақты экономикалық ауқымын көрсете бермейді.

Мысалы, еңбекті көп қажет ететін салада жұмыскерлер саны көп болғанымен, кәсіпорынның кірісі мен активтері төмен болуы мүмкін. Ал капиталды көп қажет ететін өндірісте, керісінше, жұмыскерлер саны аз болса да, өндіріс көлемі жоғары болып, бюджетке көбірек салық түсіруі мүмкін.

«Сондықтан жаңа жұмыс орын-дарын ашу бизнеске қосымша талаптар қоюға негіз болмауы тиіс.

ҚР ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКА МИНИСТРІ С. М. ЖҰМАНҒАРИНГЕ

ЖҰМЫС ОРНЫНЫҢ САНЫ БИЗНЕС АУҚЫМЫНА ӨЛШЕМ БОЛА АЛМАЙДЫ

«Ақ жол» партиясы бұл мәселені бұған дейін де көтерген. 2023 жылғы 30 қарашадағы депутаттық сауалда орта бизнестің жоғарғы шегін 3 миллионнан 6 миллион АЕК-ке дейін ұлғайту ұсынылған.

Бүгін ірі бизнесті анықтау тәртібін қайта қарауды ұсынамыз. Бизнестің ауқымы жұмыскерлер санымен емес, нақты экономикалық көрсеткіштерімен анықталуы тиіс.

Сондықтан жұмыскерлер санын жеке көрсеткіш ретінде алып тастап, жиынтық жылдық кіріс пен

активтердің құны негізгі көрсеткіш ретінде алынуы тиіс.

Бұл талаптарды жеңілдету немесе салықты азайту деген сөз емес. Мақсат — кәсіпорынның нақты көлемін дұрыс анықтап, оның өсуіне және жаңа жұмыс орын-дарын ашуына кедергі келтірмеу.

Осы орайда Мемлекет басшы-сының сөзімен айтқанда:

«Егер қолданыстағы құралдар тиімсіз болса, оларды түзету керек. Түптеп келгенде, бұл қасиетті жазба емес».

Осыған байланысты:

Бірінші. Ірі бизнеске жатқыз-ғанда жұмыскерлер санын жеке көрсеткіш ретінде алып тастауды;

Екінші. Ірі бизнесті жиынтық жылдық кірісі мен активтерінің құнына қарай анықтап, оның нақты шегін белгілеуді;

Үшінші. Тек жұмыскерлер санына байланысты ірі бизнеске жатқызылған, бірақ кірісі мен ак-

тивтері ірі бизнес деңгейіне жет-пейтін кәсіпорындардың санын анықтап, оларды орта бизнес санатына ауыстырудың қандай нәтиже беретінін бағалауды;

Осы талдаудың нәтижесі бойынша Кәсіпкерлік кодекстің 24-бабына тиісті өзгерістер енгізуді ұсынамыз.

Құрметпен,
«Ақ жол» ҚДП фракциясының
депутаттары
Д. Ахметжаев
Д. Еспаева
О. Нұралдинов
А. Қожахметов
М. Шынасилова
Е. Юсупов
Б. Бибаев
Ю. Ли

ҚР ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ МИНИСТРІ А. Ш. ӘЛНАЗАРОВАҒА
ҚР БАС ПРОКУРОРЫ Б.Н.АСЫЛОВҚА
ҚР БӘСЕКЕЛЕСТІКТІ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ДАМУ АГЕНТТІГІНІҢ ТӨРАҒАСЫ М. Т. ОМАРОВҚА

ДӘРІ-ДӘРМЕКТІҢ ҚЫМБАТТАУЫНА ЖОЛ БЕРМЕГЕН ЖӨН

Сатып алу қағидалары барлығына бірдей болуы керек. «Ақ жол» партиясынан Құрылтай депутаты Асылхан Қожахметов дәрі-дәрмек бағасының өсуіне қатысты шара қолдануды сұрады.

«СК-Фармация» ЖШС қызметі, «Ақ жол» фракциясының депутаттық сауалдарына бірнеше мәрте себеп болған еді. Фракция, дәрі-дәрмек бағасының негізсіз қымбаттауы, ұзақ мерзімді шарттар жасасудағы мәселелер, отандық өндірушілердің мемлекеттік сатып алуларға қолжетімдігі, дәрі-дәрмек жеткізілімдеріндегі іркілістер, сондай-ақ мемлекеттік аудит барысында анықталған көптеген бұзушылықтар сияқты мәселелерді жүйелі түрде көтеріп, оларды шұғыл шешуді талап етіп келеді.

Алайда, фармацевтика саласындағы кәсіпкерлерден келіп түсіп жатқан шағымдардың әлі де жалғасуы, бұл мәселелердің толық шешілмегенін көрсетеді. Бұдан бөлек, қазір мәселе жекелеген сатып алуларға ғана емес, сатып алу қағидаларын қолдану тәжірибесіне де қатысты жаңа сұрақтар туындап отыр.

Мәселен, Партияға «DOLCE» ЖШС жүгініп, төмендегі проблемалық мәселелерге назар аударды.

Біріншіден, отандық өндірушілер «СК-Фармацияның» отандық тауар өндіруші мәртебесін растауға қатысты талаптар өртүрлі қолданатынын айтып отыр.

Егер, кейбір қатысушылардан бұл мәртебені растау міндетті түрде талап етілсе, ал «басқа» қатысушыларға қатысты дәл осындай талаптар мүлде қойылмайды немесе постфактум ғана қойылады.

Сатып алу қағидалары барлығына бірдей болуы тиіс. Қатысушыларды алдымен сатып алу рәсіміне қатысуға жіберіп, сатып алу нақты жеткізушіге немесе тауарға қарай қойылатын талаптарды іс жүзінде өзгертуге болмайды. «СК-Фармация» өз тәжірибесі бойынша жаңа талаптар белгілей алмайды, әсіресе, оларды тандамалы түрде қолдануға жол берілмеуі тиіс.

Бұл мәселенің өзектілігін Денсаулық сақтау министрлігінің өзі 2026 жылғы бірінші жартыжылдықтағы сыбайлас жемқорлық тәу-

екелдеріне ішкі талдау жүргізу барысында анықтаған ұқсас тәуекел де көрсетеді. Соған қарамастан, мысалы, Министрліктің ресми дистрибьютор мәртебесін растайтын құжаттар сатып алуға қатысу үшін міндетті емес деген ұстанымына қарамастан, «СК-Фармацияның» үлгілік шартында мұндай құжаттарды төлем жасау сатысында ұсыну талабы әлі де сақталып отыр.

Екіншіден, мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылар тізіліміне енгізілген өнім берушілердің «СК-Фармацияның» сатып алуларына қатысу мәселесі. №110 Қағидаларда мұндай өнім берушілердің сатып алуға қатысуына тікелей тыйым салынбаған. Бұл ретте бюджет қаражаты мен МӘМС жүйесінің қаражаты жұмсалатынын ескере отырып, осы мәселе бойынша құқықтық тәртіпті нақты түсіндіру қажет.

Егер қолданыстағы заңнама мұндай жағдайға жол берсе, бұл — дереу жоюды талап ететін елеулі құқықтық олқылық.

Үшіншіден, 2027 жылға медициналық бұйымдарды баға ұсыныстарын сұрату тәсілімен сатып алу мәселесі аса маңызды сұрақтар туындайды. Аталған сатып алу 2026 жылғы 26 маусымда жарияланып, 223 лоттан тұрған. Дәл осы сатып алуға қатысты отандық өндірушілер талаптардың тең әрі ашық қолданылмай отырғанының белгілері бар екенін айтып отыр.

Қолда бар апаратқа сәйкес, жекелеген тауарларға Қазақстандық өндіруші мәртебесін растау жөніндегі талаптар біркелкі қолданылмайды. Қолданыстағы тәртіп мәліметтері мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылар тізілімдерінде қамтылған субъектілердің де сатып алуларға қатысуына мүмкіндік береді.

Нәтижесінде өндіріске, жұмыс орындарын құруға және өзінің өндірістік базасын дамытуға инвестиция салған отандық өндіруші ел экономикасы алдында осындай міндеттемелер алмайтын қатысушылармен салыстырғанда неғұрлым қолайсыз жағдайға тап болады.

Бұл мемлекеттік саясаттың отандық өндірісті қолдау және өндірісті жергіліктендіру жөніндегі негізгі қағидаттарына қайшы келеді.

Төртіншіден, кәсіпкерлердің «СК-Фармацияның» әрекеттеріне қатысты Денсаулық сақтау министрлігіне немесе Бас прокуратураға жолдаған шағымдарының оларда көрсетілген шағым нысанының өзіне, яғни «СК-Фармацияға», қарау және жауап дайындау үшін жолдау тәжірибесі ерекше алаңдаушылық туғызды.

«Ақ жол» фракциясы мұндай өтініштерді формалды түрде қарау тәжірибесін тоқтату қажет деп санайды. Мұнда ведомстволар арасындағы хат алмасу емес, объективті тексеру жүргізу, нақты мән-жайларды анықтау және заң бұзушылықтар анықталған жағдайда кінәлі тұлғаларды заңда белгіленген жауапкершілікке тарту қажет. Егер мемлекет бизнестен белгіленген қағидаларды сақтауды талап етсе, онда ең алдымен сол талаптарды өзі сақтауға міндетті.

Осыған байланысты, «Ақ жол» ҚДП депутаттық фракциясы:

1. «СК-Фармация» ЖШС отандық тауар өндіруші мәртебесін растауға қойылатын талаптарды біркелкі қолдануын қамтамасыз етуді;

2. «СК-Фармацияның» сатып алуларына мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылар тізіліміне енгізілген субъектілердің қатысу мәселесіне құқықтық баға беруді;

3. 2027 жылға медициналық бұйымдарды сатып алудың заңдылығын тексеруді және заң бұзушылықтар анықталған жағдайда заңда көзделген шараларды, оның ішінде сатып алу нәтижелерінің күшін жоюға және кінәлі тұлғаларды жауапкершілікке тартуға дейінгі шараларды қабылдауды;

4. Жеке және заңды тұлғалардың әрекеттеріне немесе шешімдеріне шағым жасалып отырған органдар мен ұйымдардың өздеріне осы өтініштерді қарау үшін қайта жолдау тәжірибесіне жол бермеуді керек деп есептейді.

Құрметпен,
«Ақ жол» ҚДП фракциясының депутаты
А. Қожахметов
Д. Еспаева
О. Нұралдинов
М. Шынасилова
Е. Юсупов
Д. Ахметжаев
Б. Бибаев
Ю. Ли

Елдің сөзін сөйлеу тек мандатпен өлшенбейді

Міне, еліміз аз уақыттың ішінде жаңа Конституцияны қабылдап, алғашқы Құрылтай сайлауын да өткізіп алды. Ел өміріндегі осындай ауқымды саяси өзгерістердің артында, әрине, мемлекетті нығайтуға, қоғамды жаңғыртуға бағытталған үлкен мақсаттар тұрғаны анық.

Биліктің де мақсаты — елді дамыту, мемлекетті күшейту. Халықтың да тілегі сол. Бірақ елді дамыту дегеніміз тек экономиканы өсіру, жаңа кәсіпорындар ашу немесе инфрақұрылымды жақсартумен шектелмейді. Мемлекеттің қуаты оның экономикасымен бірге рухани тұтастығымен, ұлттық санасымен, мемлекеттік тілінің мәртебесімен өлшенеді.

Сондықтан Құрылтайдан халықтың күтетіні де аз емес. Біреу кәсіпкерлікті дамытуды, біреу ғылым мен білімді өркендетуді, енді біреу әлеуметтік әділеттілікті көздейді. Ал ұлттық мүддені, тарихи сананы, қазақ тілін қорғауды азаматтық парыз санайтындар да бар.

Бәрінің түпкі мақсаты бір болуы керек — Қазақстанның қуатты әрі біртұтас мемлекет болуы.

Ең өзекті мәселе — тіл

Бүгінгі қоғамда шешімін күткен мәселелер көп. Бірақ солардың ішінде қазақ қоғамының жүрегіне ең жақын, ең сезімтал тақырыптың бірі — мемлекеттік тіл мәселесі.

Қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесі Конституцияда бекітілгенімен, оның қоғамдық өмірдегі нақты қолданысы әлі де көңіл көншітпейді. Тілдің тағдыры туралы ондаған жыл бойы айтып келеміз. Енді сөзден іске көшетін уақыт жетті. Мұны жаңа Құрылтайдың алғашқы қадамдарынан-ақ көргіміз келеді.

Мемлекеттік тілдің мәртебесі ең алдымен мемлекеттік билік органдарында, ресми рәсімдерде, заң шығаруда, білім мен ғылымда және қоғамдық коммуникацияда айқын көрінуі тиіс. Өткенде Құрылтай мүшелерінің Ант беру рәсімін көріп отырып, осы ой тағы да көңілге келді.

Мемлекеттік тіл мемлекеттің аты ғана емес, оның үні болуы керек.

Қазыбек Исасыз Құрылтай толық па?

Осындай жауапты кезеңде көңіліме қаяу түсірген бір жайт бар.

Құрылтай құрамында қазақ тілінің, ұлттық мүдденің белсенді жанашыры Қазыбек Исаның болмауы көпшіліктің көкейінде сұрақ қалдырғаны анық. Әрине, сайлаудың өз тәртібі бар. Мандатты халық береді. Мандаттың бар-жоғы — саяси жүйенің шешімі.

Бірақ ел үшін сөз айту тек мандатпен өлшенбейді.

Қазекеннің өзі айтқандай: «Неге депутат болмады дегеннен гөрі, неге депутат болды дегеннен сақтасын».

Бұл сөздің астарында үлкен азаматтық жауапкершілік жатыр.

Қазыбек Иса депутаттық мандаттан айырылғанымен, азаматтық мінберінен айырылған жоқ. Оның өзі де сайлаудан кейінгі мақаласын «Мандатсыз да, майдандамыз!» деп атады.

Демек, оның нағыз майданы енді басталады.

Оның майданы — қазақ тілі үшін майдан. Ұлттық мүдде үшін майдан.

Қоғамдық әділет үшін майдан.

Осы тұрғыдан алғанда, Қазыбек Исаның депутат болмауын оның елдік мәселелерден шет қалуы деп қабылдауға болмайды.

Құдайға шүкір, оның халықпен байланыс жасайтын үлкен мінбері бар. Ол — «Қазақ үні».

Өзім де сүйіп оқитын, үзбей жаздырып алатын осы басылым арқылы Қазекеннің елдік мәселелерді көтере беретініне сенемін.

Бәлкім, ендігі жерде оның «Тіл майданы» Парламент қабырғасымен шектелмей, тұтас қоғамның ортақ майданына айналар.

Ал ұлттық мүдде мен мемлекеттік тіл мәселесінде Құрылтай басшылығында тұрған азаматтардан да батыл қадам күтеміз.

Құрылтай — халықтың үмітін ақтай ма? Жаңа саяси кезең басталды.

Енді Құрылтайдың жұмысын сөзбен емес, нәтижемен бағалайтын уақыт келеді. Халық Құрылтайдан не күтеді?

Әділет күтеді.

Ашықтық күтеді.

Елдің сөзін еститін билік күтеді.

Мемлекеттік тілдің нақты үстемдігін күтеді.

Ұлттық құндылықтардың қорғалуын күтеді.

Жастардың болашағына жол ашатын шешімдер күтеді.

Ең бастысы — халықтың үміті мен биліктің мақсаты бір арнада тоғысуы керек.

Құрылтай тек заң қабылдайтын орын емес, елдің мұның еститін, қоғамның талабын жеткізетін, ұлттық мүддені қорғайтын саяси мінбер болуға тиіс.

Сондықтан жаңа Құрылтайдың әрбір мүшесіне үлкен жауапкершілік жүктеліп отыр.

Ал Қазыбек Исаға айтарымыз: Мандат жоқ деп майдан тоқтамайды.

Керісінше, елдің сөзін сөйлейтін азаматтың дауысы Парламенттен тыс жерде де естілуі мүмкін.

Ендеше, Қазекеннің Тіл майданы бұрынғыдан да қызу болады деп үміттенейік. Ал жаңа Құрылтай осы майданның сыртында қалмай, қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін нақты іспен бекемдеуге өз үлесін қоссын.

Өйткені мәселе бір Қазыбек Исаның, бір Құрылтайдың немесе бір партияның мәселесі емес.

Мәселе — қазақ тілінің тағдырында.

Мәселе — ұлттық мемлекеттің болашағында.

Мәселе — Қазақстанның ертенінде.

Мандат — уақытша.

Лауазым — өткінші.

Ал елдік мүдде — мәңгілік.

Әйіп Рәшитұлы ЫСҚАҚОВ,
биология ғылымдарының докторы,
Қазақ аграрлық ғылым академиясының академигі

Қазіргі қазақ халқының алдында ұлт болып ұйысып, жаһандану заманында өз Тәуелсіздігін сақтай алатын іргелі мемлекет бола ала ма деген үлкен мәселе тұр. Біздің еліміз мемлекет болып қалыптасып келе жатқан ел, әзірше өзіндік ерекшелігін бекітіп, өз егемендігін толықтай сақтай алатындығы — өте үлкен мәселе. Бұған қарсы дау айта-тындар табылар. Бірақ олардың бұл қадамы — адамзаттың дамуы, табиғи заңдылық дамуымен тығыз байланысты екенін ұқпауы. Бұл жалғыз біздің елге тән жағдай емес, ол бодандықтан құтылып, тәуелсіз мемлекет құру жолына түскен барлық елге тән әлемдік қоғамның даму ерекшелігіне байланысты туындайтын заңдылық. Бұл — бұлтартпас ақиқат. Осы заңдылықты меңгермей біз экономикалық дамып, саяси бедел жинап, әлемдік қауымдастықта өз орнымызды бекітіп алдық деп ұрандатып жүрген кейбіреулердің адасып жүргені осы ақиқатты ұқпауынан туындайды. Олардың бұл қылығы еліміздің келешегіне зор зиян әкеледі. Көзі ашық, көкірегі ояу азаматтар осыған көңіл аударуы қажет.

Дамудың негізгі заңдылығы — өз тәуелсіздігін сақтау үшін қандайда болсын мемлекет өзінің рухани, экономикалық және саяси тәуелсіздігін сақтауы. Рухани тәуелсіздігін сақтау үшін бодандықтан құтылған ел отарлық идеологиядан (оның ақпараттық ықпалынан) құтылудың басты шарты ақпараттық кеңістікті ұлттық даму жолына қызмет істеуге бұру (рухани тәрбие, мемлекеттік тіл, ғылым мен халқына таза берілген білікті кадрлер мәселесін шешу).

Экономикалық тәуелсіздікті сақтау үшін шикізат сатуды (алғашқы даму кезіндегі капитал жинау мүмкіншілігін пайдаланудан арылу) шектей отырып, өндіріс, орта, шағын кәсіпті дамыту, табиғи байлық пен ұлттық шаруашылық ерекшелігіне байланысты экономиканың негізін қалау.

Саяси тәуелсіздікті сақтау үшін саясат дамуының негізгі шарты — билік халықтың мүддесін қорғап, оның шынайы сенімін ақтау, ел пікірімен санасып, кеңесу. Осы бағыттарды дұрыс саралайтын ұстаным болғанда ғана халық ұйысады, олай болмаған күнде елдің ішкі наразылығы сыртқа ашық көрінбегенімен, уақыт өте келе үлкен келеңсіздікке ұрындыруы ықтимал. Мұндайды әлемдегі авторитарлық, диктаторлық жүйелердің тәжірибесі де көрсетіп отыр.

Кезінде әлемнің бір пұшпағын билеген Баязит «Алақанға әлем сыйғанымен ақиқат сыймайды» деген екен. Осы дана сөзді билікте, саясатта жүрген әр азамат естен шығармауы керек. Барлық саладағы: кәсіпкерлікте, ғылымда, өнерде жүрген адамдардың ойында да бұл даналық болуы қажет. Ал, ұлт мүддесі үшін күресіп жүрміз деген біздер, шын ел келешегін ойлайтын болсақ, ең алдымен осы жоғарыда айтылған бұлақ ақиқатын терең ұғып, өз бойымыздағы кемшілігімізден құтылу жолын ойлау — азаматтық борышымыз.

Егер осыған дарынымыз, ұғымымыз, жігеріміз, батылдығымыз жетсе, елімізге жақсылық әкелетін шаруа қолымыздан келеді деуге болады. Ал олай болмаған күнде (арын мен намысының тазалығы үшін) халықты сылдыр сөз, бос айғай, шоу, ұранмен алдап, пысықойлық пен атақ қуып, халықтың ішіндегі жарасының бетін тырнағанды кою — ол да азаматтық іс болады. Шығыстың бір ұламы: «Өзін өзі ұғу — даналықтың шыңы» депті. Халықтың алдына шығу үшін әрқайсымыз оңашада арымызбен ақылдасып, ұятымызбен санасып, өзіміздің әлімізді, деңгейімізді анықтап алып, тек қолымыздан келетін іске ұмтылуымыз қажет. Өкінішке қарай, қазір «көсемдікке» ұмтылып жүргендердің бәріне тән «ауру» — атакқұмарлық пен бүркеме төкапарлық.

Сөздерін естіп, сұхбаттарын оқыған адамдарға олар сырттай қарапайым көрінгенімен, ешкімді менсінбейтін, өздерін жоғары санайтын, іштарлығы ішінде жатқан, бірақ кемшіліктерін жасыра білетін қылықтары қазақ қоғамына тек зиянын тигізіп отырғаны аян. Қазақтың басы қосылмай, бас-басына данышпан, ақылшы, көсем болуға ұмтылудың салдарынан береке мен бірлік болмай, бөтендерге жем болып отырғанымызды кім жоққа шығара алады?! Қазақ зиялыларының басы қосылмаса, ұлтымыздың намысы жерге тапталуы жалғаса береді.

Зиялы қауымды ұйыстыру үшін екі нәрсе қажет: бірінші — қиын да болса біз парасаттылық көрсетіп, төкапарлыққа қол бермей, өзіміздіктей жеңіп, халықтың

АЩЫ ДА БОЛСА АҚИҚАТЫ ОСЫ

бірлігін сақтау үшін өкпе-наланы қойып, басқаның қадамын шұқылап кемшілік іздеуден, айтыс-тартыс, дау-дамай, өсек жиып соттасудан, екінші — қайда болсаң да, кіммен сұхбаттассаң да өтіп кеткен істеріне өзін баға беріп, оған ақы тілегендей айта беруден (дәріптеу мақсатында басқа біреулерге айтқызудан да) аулақ болуымыз керек. Әрқашан маңайындағы адамдарды кім болса да деңгейіне қарамай тең санап, сөзге тоқтай біліп, ұлттық мүдде үшін (биліктегі тұлға үшін емес) өзінің менмендігін жеңіп (пендешіліктен жоғары болып), бір қоманда жұмыс істей білу. Біздің осы талаптарды орындауға әліміз, деңгейіміз, ақылымыз, төзімділігіміз, біліміміз, біліктілігіміз жетсе, алынбайтын қамал жоқ.

Ұрпақтың санасын не уландырады?

Біз пендешілікпен өмірде болып жатқан көптеген жағдайларды қабылдамай ренжиміз, кейде тіпті сол жағдайларға кінәлілерді іздейміз. Тіпті артық кетіп, негізсіз сын айту да болып жатады. Осы табиғи құбылыс, тіршіліктегі адамдардың бәріне тән өмірді қабылдауда болатын, пендешіліктен туындайтын қадамдардан, қателіктерден пайдаланыны ақиқат. Одан ешкім құтыла алмайды. Өйткені адамдардың бәрі бірдей ойлауы, бір қалыппен жүріп өмір сүруі мүмкін емес. Ол адамның құзырында емес, ол табиғат жаратылысында. Адам тек бір ғана қажетті бағдарламамен жұмыс істейтін қолдан жасалған жасанды робот емес. Сондықтан адамдар бірін бірі түсіну үшін бірін бірі тыңдау, мақсатқа жету бағытында ой-арман және қимыл бірлігі қажет. Бұл — біз ғана емес, ата-бабамыз өткен жол. Біздің қоғамның дамуы бірінің пікірін бірі тыңдап, өз халқымыздың келешегі үшін адал болуға, тек халықтың бірлігі мен даналығына сүйенуге байланысты. Онсыз еліміздің келешегі болмайды. Халықтың пікір алысуын саясаттандырып жікке бөлмейік. Ой мен ақылға сүйенейік.

Кейінгі кездері өздерін зиялы қауымға жатқызатын азаматтардың ақпарат тарату жүйесінде ғаламторда жиі көрініп, пікірлерін айтып, жазуы артып келеді. Осы үрдіс, елдегі азаматтардың өз халқының тағдыры мен келешегіне бейкам қарамай, белсенділік танытып және өздерінің де ақиқаттануы (познания истины) жетіліп, өсуіне ықпал ететін бағыт екені қуантады. Бұл бағыт әр азаматтың өз елінің келешегінің негізі, жаңа қоғамдық сананы қалыптастыратын үдеріске үлесін қосатыны анық. Қоғам келешегі үшін жұрттың санасына өмір даму заңдылығының ерекшелігіне сәйкес үнемі өзгерістерді жеткізетін осы бағытты қолдап, ұрпақтың өз халқының рухани құндылықтарын игеруіне ықпал жасасaq үлкен жетістік болар еді. Яғни жас ұрпақ өз халқының тарихы мен рухани құндылығын қадірлеп, ар-намысы таза, жұрттың келешегіне адал қызмет ететін деңгейге көтеріледі. Бұл бағыттағы істі ұрандатып, саясаттандырып науқанға айландырмаған жөн. Өйткені адам санасының табиғаты ерекше жаралған, ешқашан да жасанды ақпаратты қабылдамайды. Жасанды әрекеттер қаншалықты әсерлі болса да, адамның ойын қозғамайды, тез ұмытылады. Жастар ақпаратты қабылдау үшін ары мен пиғалы таза ғалым, ақын, жазушы, қалам ұстағандар мен мәдениет саласының өкілдері атак үшін емес, өз ұрпағының келешегіне шынайы жүрегі ауыратындар ойлануы қажет.

Өздерінің жеткен биігіне масаттанбай, жастарды да сол деңгейге жеткізу үшін қатардағы белсенді азаматтарға қолдау көрсетіп, пікірлеріне баға беріп ынталандырып және сол ойлардың деңгейін ғылыми негізде жетілдіріп отырған абзал. Сонда ғана халықтың ортақ пікірлері тудырған жаңа сана қалыптасып, қоғамның дамуына ықпал етеді. Бұл үрдіс қазіргі халық пен билік ара-қатынасында орын алған кемшіліктерден арылып, қоғамның дамуына ықпал етер еді. Осы үрдістің дамуында ерекше көңіл бөліп, еске сақтайтын мәселе бар. Ол — азаматтар өз пікірлерін жазғанда ойдан шығарған дәлелсіз, әсіре мадақ пен негізсіз сын араласқан, адамдардың ара-қатынасына көлеңке түсіретін, қазақ халқының бірлігіне зиян әкелетін қателер жіберуден сақтануы қажет. Үнемі ойда сақтап, ескеретін жағдай, қазіргі ақпарат дамуының ғылыми жетістігі өскен заманда, бұрынғыдай адамдардың пікірлері тек аймақтың ғана, не өз елінің аумағында қалмайды. Ол бүкіл әлем елдеріне тарайтынын ескеру керек. Сондықтан біз өз халқымыздың атына кір жолатпауды ойлауымыз керек. Өз халқының намысын қорғау — әр қазақтың қасиеттейтін борышы. Біздің халқымыздың атадан қалған қасиеті — олар әрқашан да өз ішіндегі қателерін шетке шығармай, аяусыз сынап түзетіп отырған. Соны ұмытпауымыз қажет. Ата-бабамыз ұрпағын өзінің ана тілінің даналық сөзімен тәрбиелеген. Ал тектік (генетикалық) жадтың қасиеті, ұрпақ үшін бабалардың даналығын мәңгі сақтап, келесі ұрпақтың дамуына ықпал етіп отырады. Жадтың кілті әр халықтың өз ана тілінде. Ұққан адамға, қазақ тілінің әр сөзінің басқа жұрттың тілінде жоқ ерекше айырмашылығы — оның мағынасы тыңдаушыны даналыққа, терең ойлауға, парасаттылыққа жетелеп, адамның ішкі дүниесінің тебіренуіне қуат әкелетін қасиетінде. Қазір еуроцентризм негізінде тәрбие, білім алғандықтан біздің қазақ тілінің сөз байлығын ескермей, ұқпай қазақша сөйлеуіміз, батыс стилімен баяндаған сияқты келте ой тудырмайтын нұсқау, бұйрық сияқты қабылданады. Яғни көп сөздердің маңызды мағынасы адамды ойландырмайды. Оны өзіміз сезбейміз. Өйткені жетпіс жылғы тіл ассимиляциясы халқымызды осы деңгейге түсірген. Соның салдарынан тілімізде қолдан жасалған мазмұн-мағынасы жоқ сөздер өріп жүр. Оның түбі рухани азуға әкелді деген ауыр шығар, аяғы халқымыз өз рухынан айыраы шындық. Бұл бағытта арнайы талдаулар мен терең ғылыми пікірлер қажет деп санаймыз.

Менің осы ойымды көп ағайын ұқпауы да мүмкін. Бірақ өмір талабы қазақ шын тәуелсіз, азат ел болам десе, өз тілінің қасиетін қайта туғызуы қажет. Өз тілін екінші орынға кою — өзіне өзі түкірген, құлмінезге ғана тән кеудесокырлық. Қазақ ортақ тіл болмаған қоғамда ешқашан бірлік болып ғылыми, экономикалық, әлеуметтік дамып, рухани жетілу болмайды. Өйткені адамды адам етіп, адамзат өркениетіне жетелеген — Тіл. Қазақ халқының өмірінде ежелден сөз қасиетін қадірлеу үлкен орын алған, қандайда болсын дау-тартыс, өкпе-реніш ұшықпай билер мен аузы дуалы ақсақалдар алдында сөзге тоқталып, ақылмен шешіліп отырған. Халқымыз үлкенді сыйлау, кішіге қамқорлық жасауды ұстанған. Қазаққа сөзге тоқтап, күшпен емес, даналық сөзімен жеңгенді құрметтеген. Қазаққа «Аталы сөзге арсыз жауап қайтарар» деген дана сөз бар. Адамдардың ар мен ұятты ұмытпауды ойлау,

өмірдің қыр-сырларын ұғу, өзінің табиғи дарынын жетілдіру мен бойындағы кемшіліктерінен тазаруы — оның отбасынан алған тәрбиесі мен өмірдегі қарым-қатынасқан ортасына байланысты қалыптасады. Ондай деңгей жарлықпен, оқытумен қалыптаспайды, тек тәрбиеден туады. Баланы шыр етіп жерге түскеннен бастап ақыл кіретін жасқа (12-13 жас) дейін ана тілмен тәрбиелесе ғана өзінің тектік (генетика) жадының қасиетінен ажырамайды.

Бала өсу кезінде алған тәрбиесі арқылы өз тегінің адами табиғи қасиетін сақтап қалыптасып, өз халқының рухы мен рухани құндылығын қадірлеп, меңгереді. Ол өмірінде қанша ұзақ жылдар басқа алуан тіл әлемінде өмір сүрсе де, ана тілін қайта меңгеріп, тегінің жадын пайдалану қасиетін сақтайды. Ал нәресте кезінен бастап таза ана тілінде ойламай тәрбиеленген бала өз тегінің жадын табиғи дарынын толық жетілдіруге пайдалана алмайтыны — табиғи заңдылық. Адамның өмірі ешбір біліммен, жаттығумен және жеткен байлық, дәулет, мәнап және атак деңгейімен өлшенбейді. Адамның аты тірі кездегі ісі мен ар тазалығын сақтап, келесі ұрпаққа қалдырған адами қасиетімен өлшеніп, бағаланады. Оның тарихта халық құрметтейтін аты қалып, жылдар, ғасырлар өтсе де ұмытылмауы тіршілікте патша, президент, ғалым, ақын, жазушы министр, бай, кедей болып өмір сүргенінде емес. Адамның тарихта атының мәңгі жасауы тек қана ұрпағына, халқының келешегіне қалдырған лайықты ісімен өнеге қалдырған адами қасиетіне тікелей байланысты болуы — өмірдің табиғи даму заңдылығы екені ақиқат. Оны ешбір заң, жарлық, марапат, дәулет, атак пен күш өзгерте алмайды.

Өмір заңдылығы тірісінде ары таза, жүрегі өз елінің намысы деп соққан, тіршілікте адалдық пен ынсапты бағалап, қанағатпен өмір сүріп, жұртына істеген қызметіне атак пен мадақ тілемеген, пендешіліктен аулақ жүргендер халқының есінде қалады. Сондықтан біз жастардың санасын уландыратын ақпараттардан аулақ болуды үйренейік. Ұрпақтың санасын не уландырады? Міне, осыны ұғу қажет. Өз тілін білмеген халық ешқашан да басы бірігіп, ел болмайды. Халқымыздың бақыты бірлігінде — соны нығайтайық. Ең үлкен қателік — Тәуелсіздік алғаннан кейін халқымыздың бодандық кешкен заманынан арқалап келген құлдық мінез қалыптасқан санасын өзгертуді ойламауы, жаңа қоғамдық сана қалыптастырмауы деп білеміз. Соның салдарынан отыз бес жыл ішінде саналары — арын сатып бауды, жемқорлық, паракорлық, рушылдық, жершілдік пен тамыр-танысты пайдаланып атак-мадақ, мәнап жинап, ұлтының мүддесінен гөрі өзінің күйкі тіршілігін ойлағандардың асығы алшы түсіп, адасқандар көбейді.

Ел мен жердің келешегіне зиян әкелетін осы үрдістен құтылу үшін ортақ істі ірітетін осы кемшіліктерден ада болған жөн. Жікшілдікке әкелетін жолды тазалауды ойы терең, ары таза азаматтар қолдап, елдің арасын сына қактырмайтын деңгейге жетуді ойлайық. Сонда ғана, халықтың үні салмақты болады. Ойы тазаның — ары таза, пиғылы тазаның жаны таза болса, ел бірлігі қоғамды алға сүйрейтін деңгейге көтеріледі. Өзіміз өзгерсек, қоғам өзгереді.

Болат ДҮЙСЕМБІ,
экономист-саясаткер, публицист,
ҚР Журналистер одағының мүшесі

Елімізде биыл 15 наурызда референдум арқылы қабылданған, 1 шілдеде күшіне енген Конституция бойынша Халық Кеңесі жасакталды. Жаңа органның құрамында 126 адам бар. Ал оның төрағасы болып Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың ұсынуымен Ерлан Қошанов сайланды. Ол бұрын Парламент Мәжілісінің төрағасы болғанын, Аманат партиясын басқарғанын, бұл саяси ұйымның Құрылтай сайлауы қарсаңында жаңадан құрылған «Әділет» партиясына қосылғанын білесіздер.

Қазақстан Халық Кеңесінің 126 мүшесі үш бағыт бойынша іріктеп алынған. Әрқайсысында 42 адам бар. Ал бағыттар мыналар:

1. Этномәдени бірлестіктер.
2. Ірі қоғамдық бірлестіктер мен басқа да коммерциялық емес ұйымдар.
3. Мәслихаттар мен қоғамдық кеңестер.

Жаңа органдағы 16 адам бұрын Парламент депутаты болған. Оның 13-і Мәжілісте, төртеуі Сенатта қызмет атқарған. Бұл жерде екі палатаға бөлгенде біреуі артық болып тұрған себебі — бір адам Мәжілісте де, Сенатта да депутат болған. Ол — қазақшаны кей қазақтан артық білетін Геннадий Шиповский.

Сонымен, конституциялық мәртебесі бар жоғары консультативтік орган — Халық Кеңесінің алғашқы сессиясы 23-24 қыркүйекте өтті. Жиынның бірінші күнінде төраға сайланып, екінші күнгі негізгі отырыста Мемлекет басшысы сөз сөйлеп, жаңа құрылымның басты бағыттарын айқындап берді.

Президент не айтты?

Қасым-Жомарт Тоқаев ең алдымен елдегі мәселелерді ашық талқылайтын, солардың нақты шешімін ұсынатын арнайы институт құруды көптен бері ойластырып жүргенін мәлімдеді.

— Оның құрылымы, атқаратын жұмысы жөнінде ұзақ ойландым. Кеңестің атауын Конституциялық реформа жөніндегі комиссияға өзім берген. «Қазақстан Халық Кеңесі» деген атау жаңа институттың жалпыұлттық сипатын көрсетеді. Конституцияға сәйкес мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы және егемендік иесі бұл — халық. Сондықтан жұртшылықтың мүддесін қорғайтын бірегей органның атауында «Халық» сөзінің тұруы — өте қисынды, орынды, себебі, бұл — заңдылық. Бұған қоса, «Қазақстан Халық Кеңесі» атауы — Конституцияда бекітілген бірыңғай әрі ресми нұсқа. Бұл жаңа органның мәртебесі биік, жауапкершілігі жоғары екенін айшықтайды, — деді Мемлекет басшысы.

Осы уақытқа дейін елдегі түрлі мәселелерге қатысты істерді Қазақстан халқы Ассамблеясы, Президент жанындағы Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі, Ұлттық Құрылтай сияқты органдар атқарып келгені мәлім. Тоқаевтың ойынша, аталған институттар өздеріне жүктелген тарихи миссияны толығымен орындаған. Ол Ассамблеяның халық бірлігін нығайтуға үлкен үлес қосқанын жеткізді. Соның арқасында еліміз бейбітшілік, өзара сенім мен келісім аймағы ретінде күллі әлемге танылып отыр. Қоғамдық сенім кеңесі сенімді ақтап, мәселе қозғау арқылы жаңа саяси мәдениетті орнықтыруға атсалысты. Ал Ұлттық құрылтайға келгенде, Мемлекет басшысы мынаны айтты:

— Ұлттық құрылтайдың мүшелері осы жалпыұлттық диалогты одан әрі тереңдете түсті. Бұл құрылым аясында практикалық тұрғыдан құнды

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

ҰЛТ МҮДДЕСІ БӘРІНЕН БИІК ТҰРУҒА ТИІС

Президент Қазақстан Халық Кеңесінің басты бағыттарын айқындап берді

бастамалар көтерілді. Соның арқасында 26 заң қабылданды, тағы 10 заң жобасы Құрылтайда қаралады. Мен осы сәтті пайдалана отырып, мемлекеттік маңызы бар істерге белсене араласқан, отаншыл болудың озық үлгісін көрсеткен әрбір азаматқа шынайы ризашылығымды білдіремін.

Миссиясын абыроймен атқарып, толығымен орындаған бұл органдардың ісін енді әрі қарай жалғастырушылар болуы керек қой. Бүгінде заман мен оның талабы бірдей әрі тез өзгеріп жатыр. Жаһандану кезінде бәсекеге төтеп бере білу керек. Қасым-Жомарт Тоқаев ол үшін сана-сезімге серпіліс беріп, жұртымызды ортақ мүддеге жұмылдыра түсу қажеттігін айтты. Ал ол үшін қоғамдық диалогты әрі қарай да дамыта берген абзал. Халық Кеңесін құрудағы басты мақсат осы болып тұр.

— Ел тарихында алғаш рет қоғам мүддесі жолында еңбек етіп жүрген түрлі топтағы адамдар бір құрылым аясында бірікті. Мұны «Түрлі көзқарас — біртұтас ұлт» тұжырымдамасының іс жүзіндегі нақты көрінісі деп айтуға болады. Қазақстан Халық Кеңесінің құрылуы жалпыұлттық бірлігіміздің анағұрлым нығайып, институционалдық сипатқа ие болғанын көрсетті. Осылайша, Қазақстан Халық Кеңесінде ел ынтымағын күшейте түсетін тиімді, алдын ала мұқият зерттелген бастамалар жүзеге асырылады. Осы орайда Қазақстан Халық Кеңесінің конституциялық мәртебесіне тағы да назар аударғым келеді, — деді Президент.

Қазір базбіреулер Халық Кеңесі мен Құрылтайдың мәртебесі бірдей ғой деген сыңайда пікір білдіре бастады. Жок, олай шатасқан жөн емес. Бұл екеуі екі басқа құрылым. Тоқаев Кеңес мүшелерінің Құрылтай құзыретіндегі істермен айналыспайтынын шегелеп айтты. Депутаттар да Халық кеңесінің жұмысына араласа алмайды. Занда солай бекітілген. Бірақ осы екі құрылымның бірін бірі толықтырып, бірлесіп іс атқаруына еш кедергі жок. Оған жол ашық. Осы леппен мемлекет пен қоғам арасындағы байланыстың жаңа, ауқымды әрі біртұтас жүйесін қалыптастыру көзделіп отыр. Мемлекет басшысы бұл тұрғыда былай деді:

— Алдымызда тұрған мақсат та — бір, Отанымыз да — бір.

Сондықтан бәріміз біртұтас ел болып бір жеңнен қол, бір жағадан бас шығарып Қазақстан халқы үшін табанды қызмет етуіміз керек. Заң жобаларын әзірлеу барысында жұртшылықтың ой-пікірін, талап-тілегін толыққанды ескеру қажет. Құрылтай мен Халық Кеңесі әрқашанда бірге болса, осындай мүмкіндік міндетті түрде пайда болады.

Қазір әлемде тұрақсыздық пен түрлі қауіп-қатер көбейіп отырғаны баршаға аян. Осындайда мемлекет үшін ішкі бірлік пен қоғамдық келісімнің маңызы жоғары болатыны хақ. Біздің елде этносаралық және конфессияаралық татулықты сақтауға ерекше мән беріліп келеді. Енді бұған одан әрі де көңіл бөліп отыруға тиіспіз. Сондықтан Халық Кеңесінің құрылуын қоғамдық диалогты жаңа деңгейге көтеруге бағытталған қадам ретінде түсінеміз.

Қасым-Жомарт Тоқаев Халық Ассамблеясының бұл тұрғыда мол

тәжірибе жинағанына тоқталды. Оның ойынша, осы органда қалыптасқан институционалдық тәжірибе мен қоғамдық байланысты жоғалтып алмай, жаңа үлгіде жалғастыру керек. Халық Кеңесінің құрамына этномәдени бірлестіктердің өкілдері сол үшін де енгізілген. Олар осы бағытта білек түре жұмыс істеуге мол мүмкіндік алды. Мұндай бірлестіктердің жұмысы тек мәдени іс-шара өткізумен шектеліп қалған емес. Бұл ұйымдар этносаралық келісімді сақтауға үлкен үлес қосып келеді, алда да үлес қоса беруге тиіс. Өйткені түйіні шешілмеген талай түйткіл әлі де бар.

Президент медиация институтының маңызы туралы да айтты. Қоғамда туындайтын кез келген келіспеушілікті ушықтырмай, келісім арқылы шешуге ұмтылған жөн. Яғни медиация азаматтар арасында туған дауды бейбіт жолмен шешуге мол мүмкіндік береді.

Жастар ұйымдары, спорт қауымдастықтары, еріктілер қозғалысы, қайырымдылық қорлары, Аналар мен Аксақалдар кеңестері де қоғамдық өмірде маңызды орынға ие. Әсіресе, қиындық туған сәтте халықтың бірлігі, нақты әрекеті өте қажет. Мысалы, табиғат апаты кезінде этномәдени бірлестік өкілдерінің зардап шеккен азаматтарға көмек көрсетуін жанашырлық пен жауапкершіліктің айқын көрінісі деуге әбден болады.

— Бірнеше жыл бұрын елімізді бұрын-соңды болмаған су тасқыны әбiгерге салды. Сол кезде этномәдени бірлестіктердің өкілдері зардап шеккен аймақтарға үлкен көмек көрсетті — қалпына келтіру жұмыстарына атсалысып, қиын жағдайға тап болған адамдарды жұбатты. Мемлекет шын ниетпен жасалған бұл еңбекті бағалайды, халқымыз жақсылықты ешқашан ұмытпайды. Елдің ынтымақ-бірлігі, жасампаз отаншылдығы жарқырай көрінген осы мысал келесі ұрпақ ғибрат алатын бейне және фотокүжаттарда сақталып қалуға тиіс, — деді Тоқаев.

Кейбіреулер айтып жүргендей емес, мемлекет өзінің мемлекеттік тілінің жайына жайбарақат қарап отыра алмайды. Президент бұл мәселеге ерекше тоқталды. Билік қазақ тілінің қолданыс аясының кеңеюіне өте мүдделі. Бұл мәселені канша көтерсең де, шектеу жоқ. Жағдайдың ақырындап түзеліп келе жатқанына қуанамыз. Қазақстанда енді қазақ тілінсіз болашақтың неғайбыл екенін түсінген түрлі ұлттар қазір оны өздері-ақ үйреніп жатыр.

— Осыған дейін бірнеше мәрте айтқанмын: ұлтты ұйыстырып, мемлекетіміздің іргесін бекемдейтін ең маңызды фактор — мемлекеттік тіл, — деді Мемлекет басшысы. — ...Қазақ тілі қандай да бір әкімшілік, тіпті саяси мәжбүрлеусіз өрісі кеңейіп, көпшіліктің тіліне айналды. Әсіресе, жастарымыздың қазақ тілінде еркін, сауатты сөйлейтіні қуантады. Ана тіліміз мемлекеттік тіл ретінде сұранысқа ие, ұлттық мәдениетімізді, болмысымызды шырайлы да шұрайлы туған тіліміз арқылы көрсетеміз. Қазақ тілінде бір ауыз сөз айта алмай білімсіздіктің белгісіне айналды. Мұның бәрі — толеранттық пен сенімге негізделген ортақ жұмыстың нәтижесі.

Иә, ендігі жерде мектептегі оқыту тіліне байланысты да, қоғамдық орында сөйлескенде де тұрғындар арасында түсініспеушілік туындамайды деп сенеміз. Халық Кеңесі осы мәселені реттеуге ұйытқы бола алады. Сайып келгенде, бұл құрылым халықтың мемлекетке деген сенімін нығайтып, ел бірлігін күшейтуге жол ашатын іс атқаруға міндетті.

— Әрине, жол бастау оңай болмасы анық. Бірақ бір жағынан, бұл — үлкен құрмет және зор мүмкіндік. Сіздер халықпен етене байланыс орнатып, жасампаз бастамалар көтеру арқылы мемлекеттік басқару жүйесіне, тіпті, ел тағдырына ықпал ете аласыздар. Ең бастысы, ұлт мүддесі бәрінен биік тұруға тиіс, — деді Президент.

Сонымен, Қазақстан Халық Кеңесінің құрылуын елдегі қоғамдық келісім мен азаматтық диалогты дамытуға бағытталған жаңа бастама деуге болады. Оның негізгі мәні — қоғамның әртүрлі топтарының пікірін ескеру, ел бірлігін сақтау, халықтың өзекті мәселелерін қозғау және олардың шешілуіне атсалысу, қоғамдық бақылау жүргізіп, заң шығару ісіне қатысу. Мемлекет басшысы Кеңестің алғашқы сессиясында осы міндеттерді айқындап, оның мүшелеріне нақты бағыт-бағдар берді.

Жалғыздың үні шығады

Әлемдегі ең күрделі кинодрамалардың бірі «Түнек» («Dark») деп аталады. Мүмкін шытырман оқиғалардан құтылғыңыз келсе немесе жан-дүниенің шынықтырғыңыз келсе, жарық пен түнектің терең жағына үңілгіңіз келсе, Гётедің «Фауст» драмасы тәуір жәрдемдесуі керек. Сол тұрғыда сюжеті шытырман да шұңқетті музыка мен сезім сәулесінің өліарасында жасалған Рахымжан Отарбаевтың «Жалғыздық» туындысын қайталап көруіңіз дұрыс секілді.

Бұл шығарманы Мұқанғали Томанов деген төте шешімді, өте талантты режиссер қойды сахнаға. Үш бұрыш құбылыстан тұратын адам өмірінің басталатын, өрбитін, таусылатын жерінің ең тәуелді нүктесінде әрдайым «нүкте» белгісі тұрады. Рахымжан осы драма арқылы кісі болмысының ең кіші де ең алып деңгейлі елестерін мензейді. Жұмсақ бола тұра қатаң ғұмырдағы жұмаки әуен мен жуас естеліктер жиылған жердегі кадалған дінгек кермеге ілінген бүткіл трагедиялардан көрінетін өңшең суық өндер. Карпман (Каагрман ұштағаны) үлгісі сияқты үш кеңістікте үш өмір көрінеді. Театр деген мини әлемдегі психологиялық және философиялық келісімдері сәйкескен қойылымдар баршылық ғаламда. «Жалғыздық» – қазақ әдебиетіндегі ең соны дүние.

Жақсы жазушы тумысынан жақсы туады...

Алайда Рахымжанның зердесімен «нөлден» басталып, «нөлде» өмір сүріп «нөлмен» аяқталатын қойылымы ХХІ ғасырдағы таңғайып туындылардың бірі әрі бадырайған өз қолтаңбасы демесе ләж жоқ. Мұнда сұлу сұйық, сыбай-сылтаң бос сөздің бірі де жоқ, қиялдағы жандары түгел мұңлы әрі бәрі ашулы. Демек ең реңсіз кейіптерде де ең керемет сезім сәулелері жүреді. Еш ескірмейтін ақ сәулелер бояуы. Қаһарлы тағдыр, қиын көріністер арасында бір күміс шуақтар ойнайды. Кеңістікті ұсақ-түйек қағаздарға көшіріп, оны уысына қысып умаждап мығғылап отыратын хас жазушыда уақыт белдеуіне шырмалған логикаға бағыну деген ұғым атымен жоқ. Аптапты мистикалық сарын, лақпа музыкалық таңғайып ой жорық, мәйітханаға лақтырылған паракша-ғұмыр беттерінің бәрі де өзгеше дейік. Раханның Алматыдағы жастық шағы бұрынғы посткеңестік құрылымды сынай бастаған уақыты дәл осы кезге тап болғаны байқалады.

Жалпыәлемдік кинематография тарихындағы Еуразия елдеріне ең танымал, кеңестік кинорежиссер, сценарист, кинотеоретик Сергей Михайлович Эйзенштейн 1941-1944 жылдар аралығында Қазақстанда бір болған кезінде тарихи «Иван Грозный» фильмін дәл осы жұмақ Алматының киностудиясында түсірген-ді. Сол кездегі қазақ жастарының озық ойлылары ендігі кезекте камерамен сурет сызып, кең экрандағы эйзенштейндік кереметтерге арбала бастағаны анық. Рахымжан Отарбаевтың дәл осы жерде (1991) өзінің «Исатай Тайманов» (1891-1991) кино-телесценарийді беруі тегін емес. Дүркіреп келген егемендіктің самалы, киелі Тәуелсіздіктің қасиеті оның топшысын бекітіп қанаттандырса керек!?

Қырғыз Республикасында – «Абай-сот»

Хош! Рахымжан Отарбаевтың пьесалары көрші Қырғыз елінде де өте көп қойылды. «Абай-сот» дейтін атақты қойылымы (1995) Қырғызстанның халық ақыны (2004) қырғыз совет ақыны, драматургі, жазушысы және аудармашысы Ернис Тұрсыновтың (1935-2014) тәржімасымен, Қырғыздың Ел артисі режиссёр Искендер Рыскуловтың (1941-2002) қойылымымен сахналанған-ды. Сонымен бірге «Әбутәліп әпенді» пьесасы осы туысқан айыр қалпақты Қырғыз Республикасының Халық артисі, белгілі қырғыз актері әрі талантты режиссері Бұсырман Одракеевтің аудармасымен, тағы да талантты Искендер Рыскуловтың қолымен қойылғаны өз алдына үлкен әңгіме... Ал, тағы да ерекше бір «Нашақор» пьесасы – Қырғыз Республикасының Халық әртісі, белгілі қырғыз актері, режиссері Бұсырман Одракеевтің (*Бусурман Кожокулович Одуракаев*) тәржімасымен және де Қырғыз

ТҮН ҚИЫҒЫНДАҒЫ КҮРДЕЛІ КҮРМЕУ

Метатылсыми эссе

Белгілі жазушы, драматург, қоғам қайраткері Рахымжан Отарбаев тірі болса, биыл 19 қазанда жетпіске толар еді. Өкінішке қарай, талантты қаламгер осыдан 8 жыл бұрын қайтыс болды. Біз оның туғанына 70 жыл толу қарсаңында эссе жариялағанды жөн көрдік.

Елінің еңбек сіңірген әртісі, театр және кино актері Әгемберди Бекболиевтің басқаруымен бүткіл қырғыз көрерменін дүрліктіргені бар. Бір пьесаның 500 рет қойылуы аз емес рекордтық есепте еді.

Ойпырым-ай, сонау бір жылғы Алматыдағы Әуезов театрының кіші залында Қызылорда облыстық Н. Бекежанов атындағы қазақ музыкалық драма театрының көркемдік жетекшісі, белгілі театр режиссері Хүсейін Жүсіпұлы Әмір-Темір сахналаған «Нашақор» пьесасы жайлы аңыздар көп. Осы оқиғаны біз емес өзге адамдар айтса тіпті «дәмді» болмақ!? Әрине осы оқиғалар туралы білетін куәгерлер толықтыра жатар!? Өмірінде наша түгілі бір атым насыбай да иіскеп көрмеген Рахымжан Отарбаевтың «Нашақорды» жазуы енді мүлдемге жұмбақ еді. Дүниедегі осы зәһәрлі бәлекет яғни нашақорлар тұтынатын есірткі (опиум-апин көкнәр) туралы аңыздар бұрын көп. Бүткіл дүниені жаулаған, жалмаған кесапат. Мысалы, Колумбиядағы ең ірі «Медельин» есірткі картелінің негізін қалаушы есірткіні өзі ешқашан қолданбаған (немесе мүлдем татып көрмеген) есірткі бароны – өткен 1980 жылдары түмен байлығы «Forbes» журналының сауалы бойынша, әлемдегі ең байлар тізімінде қасқайып тұрған, бар байлығының мөлшері 30 миллиард АҚШ долларын құрайтын Пабло Эскобар (Pablo Escobar) да жаза алмас еді...

Көкірегінде қан майдан

Рахымжан Отарбаев туындыларының аражігінде асығып-аптықпай соғыс тақырыбында да өте маңызды маздақты шығармалар жазуды көздеді. Әлем әдебиетінде қырғыз соғыс, қанды майданның зардабын сомдаған

романдар да, драмалар мен кинофильмдер де көп болған. Соғыстың ең қатал қасіреті мен майдандағы сұмдық оқиғалардың небір детальдарын анық көрсете алған атақты америкалық кинорежиссер, продюсер және сценарист режиссер Стивен Спилбергтің (Steven Spielberg) «Қатардағы жауынгер Райанды құтқару» (*Saving Private Ryan*, 1998) киносындағы кейіпкер Том Хэнкстің бейнесі еді. Стивен Аллан Спилберг Рахатан он жас үлкендігі бар тұлға. Стивен – сайын даланы, Рахат – Американы әлі көрген жоқ. Сонда да қазақ жазушысы Рахымжан жазған «Аяқталмайтын хикая» атты ғажайып туындының психологиялық ішкі-тысқы сарынын, қазақтың тереңнен соққан қан

тамыры адамзаттың тағдырымен өзектесетінін бірден түсінесіз.

Бұндай тақырыпты қозғаған жазушылар әлемде аз емес. Айталық, бір ғана неміс жазушысы Михаел Энденің әлемге әйгілі сиқырлы-шытырман романы да «Аяқталмас хикая» (*Die unendliche Geschichte*) деп аталады. Қазақ жазушысы қалыс қалмады ешкімнен де.

Соғыс өртіндегі өзекті сюжеттердің өзара өрімделуі мен шиеленісуі хәм мағыналардың ішкі үйлесіміне де күмән жоқ. Рахат драма немесе новелла тақырыбына алғаш қалам тарта бастаған кезінде-ақ – «Соғыстың соңғы бомбасы» (1980) атты шулы шығармасымен оқырмандар арасында «бомба жарған» болатынды. Орақ пен балғадан өзге бірденелер ойға орала бермейтін одағай тұста Отарбаев осылайша орасан орағытты да бірегей құлшынып жүріпті.

Жиырманың үстіндегі жас азамат үшін «жеңіс» дейтін түсінікті – «Ұлы Отан соғысы» деп тергеп әсірелеп жұлдыздап мақтаумен бір желіккен кезеңде жазушының сұм соғыс кілтпандарына өңге мүйістен өзге көзқараспен үңілуі мүлде басқаша жақсы жаңалыққа тән еді. Драматургтің тәуекелділікпен бастаған энтрепренерлік мақсаттарының бастауы сықылды десек те болады. Рахат өзінің жас шағындағы жазған соғыс туралы туындыларына келгенде көп әсірелеп тосырқап онша мән бермейтіні бар екен!? Осындай сауалдан бұлтартып жалтара беретіні де кілтпанды кідіріс емес, ұлылықтың бір кілті хәм тығулы ірілігі болуы мүмкін!? Атақты Лев Толстой да «Соғыс және бейбітшілік» («Война и мир») романын 1863-1869 жылдар арасында жаза бастағанда 35 жаста ғана еді. Енді «Анна Каренина» автордың 44 жасында жазылған болса, Рахымжан Отарбаевтың мөлтең туындысы – «Жұлдыздар құлаған жер» 44 жасында тәмамдалды. Кезінде Толстойдың өзі де албырт шағындағы жазғанынан «құлатыны» туралы деректер бар.

Соңыра тағы да «Аяқталмайтын хикая» драмасымен сонау соғыстағы қанкешті майданның, жанкешті зардабы құм ішіндегі шағын ауылдың тұрмыс-тіршілігін қалай күйреткені туралы керемет тың ойларын ортаға салады.

Қырдағы ауылдың жұмбағы деген ғажайып ойларды осы хикаяттан оқып таңданудың өзі өз алдына өрен кайф.

Өтпелі кездегі тренд

Қазақ әдебиетінің босағасына Атырауынан келіп, ару Алматы қаласында Алатауға арқаланып аңыратып жүргенде атақты «Қазақ әдебиеті» газетіне тілшілікке бұйырықша барған батыл шағында «Құпия түн» әңгімесін жазған секілді. Ол осынау 1985-1989 жылдарда құндылықтардың құпиясын ашуға, өзгерту жолында өте жігіт еңбек еткені байқалады. Үздіксіз ізденіп, оқып үйренуден негізгі – осы жылдар ширегінде табылса керек.

Дәйегіміздің дәлелі – «Құпия түн» (1987) жазылды. Ал осыдан соңғы сәттері, жалынды кезеңдері жастардың «Жалын» әдеби-көркем және қоғамдық -саяси журналда бөлім редакторы болған (1989-1992) жылдарда «Жәңгір ханды» жазды да осы туындысын өңдеп жеке кітап етіп 1992 жылы жарыққа шығарды. Мінеки, ғаламдық Ұлы жазушы Толстой 41 жасында «Соғыс және бейбітшілік» аяқтаса, Рахымжан Отарбаев «Жәңгір ханды» 41 жасында жазып тастады.

Айтса да, арғы жадтағы түйсігін азаматтық біліммен «жемдеген» жекен сәтінде «Аяулым Анфиса» (1989) пьесасын жазды. Осы кеңестік жүйенің кезеңінде ол өз ұлтының иесізденіп жойыла бастаған руһы, сеніп бара жатқан шырағын қайта жакқандай әсерде болғаны бар. Жаксы жазатын жазушы шашыратып, бұрқатып, жаңбырлатып береді, тура Рахан «Аяулым Анфиса» туындысын сондай керемет шабытпен жазыпты.

Мен мұнда оқырман ретінде Ұлы Толстойдың «Соғыс және бейбітшілік» романындағы ең керемет кейіпкер ақиқат іздеген ізгілікті жан Пьер Безуховты тағы да жалған, жасанды мүддені қолдаушы жағымпаз емес, таза тағылымды арманға бет бұрған, сергек ойлы сері офицер Андрей Болконскийлерді, «Анна Каренина» (1873) романындағы аспан секілді асқақ таза жанды Левин және өзіне адал жүректі, сезімнің рәмізіндей Анна мен Дарьяларды өте жоғары бағалаймын.

Осы ноу-хау (know-how) жағы басымырақ, метатылсымы (metamystical) кейде тым кездейсоқ деуге келмейтін екі туындының ішкі психологиялық иірімдерін идіріп, саумалдатып баяндайтын жоғарыдағы төрт кейіпкерді өзімізше сәл ғана салыстырмалы түрде бажайлап қарасақ, Рахымжан Отарбаевтің өте шебер шедевр өнер жасап кеткен талант екенін сезінуге болады. Әрине сана көзіне шыбын тышпаған жандарға тіптен оңай!?

Сонымен Рахымжан Отарбаевтың тарихи перспективалық (perspicere) классикалық туындысы – «Жәңгір хан» хан образы да өзалдына бір бекзат. Демек, басты кейіпкері – Фатима ханымның бейнесі (*Жәңгір ханның жары, татардың атақты ғұламасы Мұхамеджан Хұсайыновтың ерке қызы*) сұлу да зау биікте тұрғандай. Терең ілімге шын ынталы, жаксы жаңалыққа жаны құштар, дегдар да білімді, еуропалық әлемнен үлгі өнегелі Өг (Ög). Ол Батыстың бірнеше тілін білген, класикалық музыканы да өркениеттік субөнерді де айтарлықтай өте жаксы түсінетін сүмбіле ойлы талант, қазақы парасатты патшайым. Фатима ханым болса хан ордасына жалпы өркениеттік су жана үдерісті өнер, еуропалық өрісі кең мәдениет пен сұрыпталған жаңашылдықты жасап үлгерген замананың сұрқылтайы. Фатима – XVI-XVII ғасырларда өмір сүрген Ұлы Моғолдар империясының ең ықпалды ханшайымдардың бірегейі. Раханның ең сүйікті падишахы Джахангирдің мәлиkesі. Ол көбінесе – «Әлемнің шырағы» деп аталған, нақты саяси шешімдер қабылдап, мемлекетті іс жүзінде өзі жеке басқарған тарихи тұлға Нұр Жаһанға ұқсатып өрімдеп кестелейді.

Ал енді әлгі «Аяулым Анфиса» туындысындағы ең басты тренд (trend) кейіпкер тип Едірей Матвеевичтің (Матовичтің) жесірі хәм төртінші реткі некелі жұбайы Анфиса келіншек – теңбіл таңбалы қызықты кейіпкер. Бұл алдамшы өмірдің ащы-тұщысын татып, қызығы мен шыжығының дәмін көп көрген, аз жаны перуей, жүрегі жылы, бек адал да бойындағы арын жоғалтпаған жесірдің сәтті бейнесі керім. Мұндағы Әбутәліп әпенді және арыз жазғыш, даукес Итемген сықылды аты да заты да сорақы

көзбояшылық жайлаған социдеологияға қайшы «дөрекі» атаулары да қызықты!?

Жаһангер жазушы

«Бас» (2017 түрікшесі) романы іш пен сыртта көп оқылды. Дүниені ой мен жадымен саралап, шарлау. Тар шеңберден сығылып шығып ғаламның ең қабағат қағандардың «бастарын» іздеуден туған пәлсафалық

тағылымды туынды. Туынды сондай дәмді болса тамсанады, сәл ащылау болса жиіркеніп тітіркенетін ғадет бар кейде. Афина билігіндегі «бастардың» кесілер қасіретінен ежелгі гректердің пірі әрі жұлдызды Ұлы данасы Сократ (б.э.б. 410-399) у ішіп өлуге душар болғаны бар. Ал, құдай-ау, ақын батыр Махамбеттің басы 17 жыл бойы темір жәшік, құлыпты қорапта жатты. Оны жазып шығу ерліктің ерен ерлігі еді. Рахан болса – түрлі кесапат, кедергілер мен бөгесін, бөгеттерден еш ықпады. «...*Батырымыз бар – басы жоқ, тайқазанымыз бар – қақпағы жоқ!*...» (Айгүл Құрманбек) деген қанатты сөзін қалдырды.

Ал енді «Бейбарыс сұлтан», «Мұстафа Шоқай» туындылары осынау «Бастың» тура жалғасы хәм Раханның миының мөрі, өмірінің ізі болуы мүмкін. Қашан көрсең өз басындағы мылжа миын ақтарып салып қарап отыратын ғазиз де сұсты бейне. Ғаламның бүткіл сүгіретін қаламымен сызатын, оны аянбай көпке ұсынатын ұлылық тек қана суреткерлерде ғана болатын қасиет.

Рахымжан және жаңа подкаст

Рахымжанның бірнеше сұқбаттарын аударып, шегіндіріп қайта көріп шықтық. Әсіресе ақын Бауыржан Қарағыз, Ирак Елекеймен әңгімелері нағыз подкаст (broadcasting). Сырт көзбен ортаны ойып тұрып орып-орып алған сұқбаттарында: сорақы қылықтарға сынай қарайтын өткір де өзекті («сәл анайылау естілетін») толғанысты монологтары, көзқарастары өзгеше екенін енді-енді түсінуге тура келеді. Ол өмірінде біреуге ұнауды құптамады. Өз ойына өзі шектеу цензура қоймады. Саяси сыңаржақ жағымсыз эмоцияларға, сорақы жемқорлықты іш құртты қомағай әрекеттерге қарсы, жағымпаздықты ылықсыта түйреп шүйілікті де. Әлемге аты шулы ағылшын жазушысы Джордж Оруэллдің әйгілі «1984» атты антиутопиялық романындағы «екі минуттық жек көру» (Two Minutes Hate) Рахымжан үшін қарапайым көріністер есебінде болды. Мысалы, әйгілі «Бас» романында социалистік жүйенің солақай құрылымына құл болғандардың жемқорлық ындынына, ұлтсыз, қырсыздығына күйінеді.

«Актриса» қойылымы – бір сызықтағы шебер ирония сахнадағы сатиралық ақиқат мәселесін түгел әжуамен көтерген мығым туынды. Ол жеңіл-желпі мюзикл шоумендік даңғазалардан өнер құндылығын құтқаруға негізделеген сахнанаме ғарыши ишарат. Жалпы нөлге теңескен құндылықтардың еңсесін тік көтеруге қатарларынан озып қатты атсалысқаны ақыл сарказмдарынан байқалады. Әдебиеттегі қаламгерлердің «дербезі» әсіре машыққа әуес дәстүршілдігіне, құрғақ мадақ пен сорақы жікшілдікке және түрлі сыйлықтар төңірегіндегі күйтұрқы әуре хәм әділетсіздікті шенеді. Темір күршекті жабық ымыра, жабайы манипуляциялаудың бетпердесін ашық әшкереледі. Өзгені жақтырмай, сыртқа тебетін құлдық психология, билікшіл топтағы залымдардың әрекеттерін сынады.

Уақыт ағып барады

Осы кезде Рахымжанның біртүрлі бітімі, өңгеше бейнесі көз алдына келеді. Маңдайындағы бұйра шашын ширатып, мыжғылап қойып, ақ өлең оқып отырған кеспірі тұрады, тіптен кейде қарғыстай ауыр-ауыр сөздерін де естіп қалғандайсыз. Бұрқыратқан «Sovereign» шылымның түтінін құшырлана сорып отырған ұстын мүсінді жігіттің бітімі тым бөлек-тін. Осы бір тәкаппар бейненің түп сәулелі ойынан, сәуегейлі лепесінен Ұлы Шекспирдің «Гамлет» трагедиясындағы «болу, болмау» қисынының сүңі, хас таланттың иісі ғана сезілердей.

Рахымжанмен жора жолыққан біздің сол бір жарты айдағы жарқын жүздесуіміз – жаз ғұмырындай қысқа болғаны өкінішті. Жарты жыл арасында қаншама жаксы күндерді кешірдік ғазиз бастан. Жалпы, жәуһер дидарғайып сәттердің бәрі жапырақтың өліміндей жаракатты болатыны да тағдырдың сызығы ма, әлде!?

Сұраған РАХМЕТҰЛЫ,
ақын, Халықаралық «Алаш»
сыйлығының иегері

ӨМІРДЕРЕК

Рахымжан Қасымғалиұлы Отарбаев (1956-2018) — белгілі қазақ жазушысы, драматург, қоғам қайраткері, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері және Халықаралық Шыңғыс Айтматов атындағы академияның академигі. Ол өзінің терең мағыналы прозалық туындыларымен, отандық және халықаралық театр сахналарында үлкен табысқа жеткен драмалық пьесаларымен танымал.

Балалық шағы мен білімі

• **Туған күні мен жері:** 1956 жылы 19 қазанда Атырау облысының Құрманғазы ауданында дүниеге келген.

• **Білімі:** 1977 жылы Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетін (бұрынғы Орал педагогикалық институты) тәмамдаған.

Еңбек жолы

Рахымжан Отарбаев шығармашылық және мемлекеттік қызметті қатар алып жүрді:

• **1978-1980 ж.ж.** — Атырау облысы Теңіз ауданында қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі.

• **1980-1981 ж.ж.** — Құрманғазы аудандық «Ленин жолы» газетінің тілшісі.

• **1981-1994 ж.ж.** — Алматы қаласында Қазақ КСР Телевизия және радиохабарлар тарату жөніндегі мемлекеттік комитетінің редакторы, «Қазақ әдебиеті» газетінің тілшісі, «Жалын» журналының бөлім редакторы қызметтерін атқарды.

• **1994-1997 ж.ж.** — Қазақстан Республикасының Қырғыз Республикасындағы Елшілігінің атташесі, «Егемен Қазақстан» газетінің Қырғызстандағы арнайы тілшісі.

• **Кейінгі жылдары:** «Телевизия және Радио» республикалық корпорациясының басшысы, Атырау облыстық телерадиокомпаниясының төрағасы, Махамбет атындағы Атырау облыстық қазақ драма театрының директоры және республикалық «Ақ Жайық kz» журналының бас редакторы болды.

Шығармашылығы

Оның қаламынан туған туындылар қазақ интеллектуалды прозасы мен драматургиясындағы алтын қорына енді. Жазушының еңбектері орыс, қытай, түрік, араб, ағылшын және өзге де көптеген тілдерге аударылған.

• **Танымал романдары мен повестері:** «Бас», «Шыңғыс ханның көз жасы», «Құпия түн», «Жәңгір Хан», «Жұлдыздар құлаған жер», «Соғыстың соңғы бомбасы», «Қараша қаздар қайтқанда».

• **Драматургиясы (театр пьесалары):** «Бейбарыс сұлтан», «Нашақор жайлы новелла», «Нұржауған-ғұмыр», «Сырым батыр», «Мұстафа Шоқай». Бұл пьесалар тек Қазақстанда ғана емес, кейбір шетелдік театрларда (мысалы, Қырғызстанда) сәтті сахналанды.

Марапаттары мен атақтары

• «Парасат» және «Құрмет» ордендерінің иегері.

• Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері.

• Махамбет Өтемісұлы атындағы сыйлықтың лауреаты.

• Шыңғыс Айтматов атындағы Халықаралық сыйлықтың лауреаты.

• Атырау қаласы мен Құрманғазы ауданының Құрметті азаматы.

Современная эпоха характеризуется беспрецедентной глобальной турбулентностью, эскалацией геополитической напряженности, множественными кризисами и рождением новой мировой архитектуры с тревожным и непредсказуемым будущим. В условиях стремительно меняющегося миропорядка возникает острая потребность в переосмыслении подходов к безопасности и международным отношениям.

Постоянная адаптация к геополитическим рискам

Мы являемся свидетелями того, как в последние годы мир медленно скатывается к пропасти или даже движется к «пикирующему апокалипсису». Оба сценария можно рассматривать как вполне возможные прогнозы на настоящее и будущее время. Однако парадокс современной геополитики проявляется в том, что они могут разворачиваться одновременно: мир как будто переживает катастрофы в режиме замедленной съемки, которые то и дело переходят в пикирующие кризисы.

Медленное движение к пропасти – это структурные тренды последних лет. В первую очередь, это разрушение прежнего миропорядка – 75-летний период относительного спокойствия после Второй мировой войны сменяется жесткой конкуренцией великих держав, и вместо международного права ООН вполне официально внедряется право силы. Как сказал советник Трампа по вопросам внутренней безопасности Стивен Миллер: «Можно говорить о международных приличиях сколько угодно, но мы живем в реальном мире, где правят сила и могущество. Эти законы действуют с незапамятных времен». То есть внешняя политика многих ключевых игроков все больше подчиняется логике «закона джунглей», где ставка делается на прямые силовые и экономические рычаги, а не на глобальные договоренности и Устав ООН.

В то же время человечество не застраховано от внезапной эскалации глобального конфликта, способной перерасти в ядерную войну с катастрофическими последствиями в течение нескольких часов – мы находимся на пути «медленного движения к пропасти», которое рискует спровоцировать «пикирующий апокалипсис», если будут пройдены критические пороги устойчивости.

В итоге мир входит в эпоху фрагментации и многополярности, где международные отношения нередко решаются путем угроз, давления, шантажа, санкций, гибридных и военных действий. Войны, гибридные угрозы, шпионаж, экономические санкции, изменение климата и новые технологии создают беспрецедентное давление на привычные институты (например, ООН). Перманентная нестабильность и фрагментация глобализации стали новой нормой 2026 года.

Мир постепенно входит в зону постоянного кризиса, к которому человечество привыкает жить. Жизнь в режиме «нового фона» означает, что кризисы больше не воспринимаются как форс-мажор – они стали неотъемлемой частью архитектуры современного мира.

Войны в Украине, Израиле, Газе, Иране, Судане, Йемене, конфликт вокруг сектора Газа, атаки на суда в Ормузском заливе, Красном море, блокировки торговых маршрутов, торговые и санкционные конфликты, гибридные действия, распространенный шпионаж, провокации на границах, информационное, идеологическое противоборство и т. д. – это реальная основа современной геополитики. Мир избегает глобальной мировой войны, но погружается в череду региональных столкновений.

Ярким примером «медленного движения к пропасти», которое рискует спровоцировать «пикирующий апокалипсис», выступают эскалации в таких регионах, как Ближний Восток (например, Ормузский пролив, а теперь и Бабель-Мандебский пролив), где противостояния ставят под угрозу мировую энергетическую безопасность, и Украина.

То, что раньше считалось чрезвычайной ситуацией, превращается в новый фон жизни. Люди уже привыкли к состоянию постоянного кризиса – они лишь пытаются понять, какой

ПИКИРУЮЩИЙ АПОКАЛИПСИС ИЛИ МЕДЛЕННОЕ ДВИЖЕНИЕ К ПРОПАСТИ

кризис будет следующим, в каких сферах, странах, регионах обострятся конфликтные ситуации и т. д., чтобы как-то подготовиться к ним.

Главный психологический сдвиг заключается в том, что люди перестали паниковать при первых признаках турбулентности. Общество адаптируется через переход на местные продукты, сервисы и цепочки поставок, проявляет гибкость и переходит на краткосрочное планирование вместо долгосрочных инвестиций, ищет новые пути по диверсификации активов, включая цифровые валюты и инвестиции в личную автономию.

Рубини: мир медленно движется к крушению

Перекрытие Ормузского пролива, сдвиги климата напрямую бьют по сельскому хозяйству – на фоне сломанных логистических цепочек локальные неурожаи или экстремальные погодные явления (засухи, наводнения) грозят перерасти в глобальный продовольственный кризис и новый виток инфляции.

В итоге человечество медленно идет к пропасти, но эта дорога усеяна внезапными кризисами и локальными обрывами, которые требуют от стран постоянной адаптации к новым геополитическим рискам.

В этом контексте особую роль приобретает предсказательная аналитика, потому что развитие человечества имеет в известной мере предопределенный характер – эту особенность подтверждают прогнозы, предсказания известных аналитиков, прогнозистов, предсказателей прошлого и настоящего времени. Предсказательная аналитика особенно актуальна в Казахстане с учетом его роли как международного мирного модератора, растущего регионального игрока,

способного предложить неординарные мирные инициативы, генератора идей реформации ООН, имеющего доверительные отношения с ведущими мировыми игроками, и др.

Недаром знаменитый американский экономист Нуриэль Рубини, предсказавший финансовый кризис 2008 года, в конце 2022 года в интервью Financial Times заявил, что мир – это «поезд, который медленно движется к крушению». Он уверен, что последние десятилетия благополучной жизни западного мира были исключением, за которым последует глубокий экономический кризис.

По сути, Рубини предсказал нынешний глобальный энергетический и экономический кризис, связанный с перекрытием Ормузского пролива, который спровоцировал крупнейший с 1970-х годов сбой глобальных поставок. Кризис привел к тому, что транзит через пролив, обеспечивающий около 20% мирового экспорта нефти, сократился до критического минимума.

Этот рукотворный логистический кризис привел к дефициту топлива в Азии и Европе, скачку цен и параличу экспорта удобрений, поставив под угрозу мировую продовольственную и энергетическую безопасность.

Через Ормузский пролив транспортируется более 30% мирового экспорта удобрений. Его перекрытие остановило морские поставки, вызвав рост цен на базовые сельскохозяйственные культуры и угрозу голода в уязвимых странах Глобального Юга.

Из-за блокады совокупный дефицит сырья на мировом рынке превысил миллиард баррелей, а морская логистика была частично парализована. Азиатские страны пострадали сильнее всего, получая почти 90% нефти, проходящей через пролив. Дефицит вынудил такие крупные экономики, как Китай и Индия, экстренно

переходить на уголь для частичной компенсации энергопотерь.

Европейский регион столкнулся с усугублением газового кризиса. Внезапное падение импорта СПГ привело к резкому росту цен на хабах и заставило правительства начать масштабную кампанию по жесткой экономии энергоресурсов.

К тому же Евросоюз столкнулся с серьезным дефицитом авиационного топлива из-за перебоев поставок через Ормузский пролив, обеспечивающих около 30-40% импортного керосина. В итоге запасы топлива в Европе упали до критического уровня. Авиакомпании вынуждены урезать расписание, чтобы избежать дефицита в пик сезона. Например, перевозчики вроде Lufthansa отменили десятки тысяч рейсов, а цены на авиабилеты подскочили на 20% и более. Поэтому Европа экстренно перестраивает логистику, закупая топливо у поставщиков из США и Нигерии.

Эскалация обнажила уязвимость морских маршрутов. Согласно докладом экспертов, истощение стратегических запасов нефти вынуждает ведущие державы рассматривать альтернативные наземные трубопроводы для обхода пролива (например, мощности Саудовской Аравии и ОАЭ), чтобы ослабить дефицит.

Времена вооруженных конфликтов

По мнению Рубини, сейчас мир возвращается во времена вооруженных конфликтов, болезней и голода, и период процветания и мира, который длился последние 75 лет, окончен. «Я думаю, что мир сейчас похож на крушение поезда в режиме slow-motion. Появились новые серьезные угрозы, которых раньше не было, и они накапливаются, а мы очень мало делаем», – сказал эксперт в интервью Financial Times.

По словам Рубини, человечество ждет огромные вызовы, справиться с которыми будет трудно. Эти угрозы потребуют от людей «удачи, глобального сотрудничества и почти беспрецедентного экономического роста». В частности, экономист назвал следующие угрозы: изменение климата; торговые конфликты; развитие искусственного интеллекта; распространение крайне левых и крайне правых взглядов в мире.

Тогда, в 2022 году, издание Financial Times напомнило, что Нуриэль Рубини известен своим пессимизмом, а его прогнозы не всегда сбываются. Например, эксперт предсказывал вооруженный конфликт между США и Ираном в 2020 году, но он не случился.

Да, вооруженный конфликт между США и Ираном в 2020 году не случился, но он произошел в 2026 году! В целом аналитические про-

гнозы не гарантируют точного предвидения событий, особенно в отношении точных сроков, потому что будущее принципиально нелинейно, и на любые процессы влияет бесконечное количество переменных, поведение которых невозможно просчитать со 100% вероятностью. Поэтому ошибку прогноза (6 лет) можно посчитать небольшой погрешностью – в геополитических прогнозах она действительно неизбежна, однако масштабный конфликт между США, Израилем и Ираном в реальном времени перерос в затяжной геополитический и экономический кризис.

Нуриэль Рубини неоднократно высказывал подобные опасения в своих статьях и интервью еще в 2019–2020 годах, предупреждая о том, что подобная эскалация – война между США и Ираном – может спровоцировать глобальный экономический кризис, ссылаясь на следующие факторы: сочетание высокого уровня инфляции и экономической стагнации, что делает традиционные методы борьбы с кризисом неэффективными, растущая геополитическая напряженность, разрушение цепочек поставок и деглобализация, ускоряющие инфляционные процессы, накопление огромных объемов государственных и частных долгов, которые становятся все труднее обслуживать на фоне роста процентных ставок и др. Что мы наблюдаем в наши дни.

Дастан ЕЛДЕС

Сентябрьский саммит Шанхайской Организации сотрудничества в Бишкеке представляет большой интерес не только вследствие значительного масштаба этой организации и той роли, которую она играет в современном мире, но и в привязке к глобальному контексту, в котором сегодня находятся все страны. Как государства-участники организации и их партнеры ищут ответы на беспрецедентные вызовы мировой повестки разбирал международный обозреватель агентства Kazinform Султан Акимбеков.

ШОС как площадка для диалога

По сути, на саммите в Бишкеке речь шла о возможности проведения консультаций на самом высоком уровне в беспрецедентно большом масштабе и по самым разным направлениям, которые часто пересекаются друг с другом. У каждой из большинства стран, участвовавших в работе саммита и это не только члены организации, здесь есть свои актуальные вопросы, и они могут их обсудить, как с непосредственными соседями и контрагентами, так и с крупными государствами, тем же Китаем, Индией или Россией, влияние которых выходит за пределы только региональных проблем.

То есть, речь идет одновременно и о множестве локальных вопросов межгосударственных отношений, и о глобальной повестке дня в целом. Например, на саммите в Бишкеке можно выделить встречу президента Азербайджана Ильхама Алиева и премьер-министра Армении Никола Пашиняна. Обе страны являются партнерами ШОС. Любые их переговоры — значимое событие на фоне непростой истории отношений этих двух стран, которое влияет на изменение ситуации в большом регионе вокруг Южного Кавказа. Встреча в Бишкеке стала демонстрацией возможности по решению вопроса даже после долгих лет конфликтов и войн.

Но также, несомненно, что на саммите ШОС есть место и для обсуждения глобальных вопросов, по крайней мере в кулуарах событий. Речь идет и о взаимоотношениях России и Запада в свете российско-украинской войны, и о войне США против Ирана, и о том, как это сказывается на международных отношениях. Также важны для участников саммита вопросы мировой торговли, риска начала войн протекционизмов, стабильности поставок продукции.

Несомненно, что все вместе это серьезно влияет на процессы в мировой экономике и политике, что не может не затрагивать интересов многих стран, особенно крупнейших экономик Китая и Индии. В этой ситуации стоит выделить Китай, экспортно-ориентированная экономика которого напрямую зависит от состояния мировой торговли, где он является, по сути, одним из двух главных игроков. Но и для других стран это имеет большое значение, потому что состояние мировых рынков напрямую касается экономик всех стран участников ШОС и приглашенных государств.

Совершенно очевидно, что в кулуарах эти вопросы рассматривались самым активным образом. В том числе и то, как страны Азии должны реагировать на вызовы глобальной политики и особенно экономике. В этом смысле нынешний саммит ШОС в Бишкеке возможность для входящих в его состав государств и многих приглашенных стран сверить часы в весьма непростой обстановке в международных отношениях.

Гибкий формат: от безопасности к глобальной повестке

Здесь стоит отметить, что у ШОС, как международной организации, есть свои вполне очевидные преимущества, связанные

ШОС В ЭПОХУ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ:

КАК АЗИЯ ИЩЕТ НОВЫЕ ТОЧКИ ОПОРЫ В МЕНЯЮЩЕМСЯ МИРЕ

прежде всего с ее гибкой архитектурой. Если говорить о региональных проблемах безопасности, вокруг решения которых изначально и создавалась ШОС еще в форме «Шанхайской пятёрки», то сама организация выполняет очень конкретные задачи, особенно в регионе Центральной Азии, и имеет соответствующую структуру организации. Так, в ее составе есть Региональный антитеррористический центр (РАТЦ) с вполне конкретными задачами. На саммите в Бишкеке принято положение об исполнительном комитете антинаркотического центра ШОС, а также об универсальном центре по противодействию вызовам и угрозам безопасности государств-членов ШОС.

В то же время ШОС на глобальном уровне выступает как очень адаптивная структура. Так, в ее составе находятся Индия и Пакистан, отношения между которыми далеки от идеальных. Тем не менее, они активно участвуют в работе организации и принимают общие документы. Кроме того, в Шанхайскую организацию сотрудничества входит Иран. С принятием этой страны в состав организации было связано много сложных моментов, были сторонники и противники этой идеи. Но в итоге Иран все же вошел в ШОС.

Индия, Пакистан и Иран: пространство для консультаций

В нынешней ситуации острого конфликта в Персидском заливе здесь есть, конечно, свои непростые моменты. К примеру, с поставками нефти в Китай и Индию. Тем не менее, вопрос присоединения Ирана лишний раз подчеркивает, что ШОС это достаточно гибкий формат в системе международных отношений. Это не военно-политический блок, несмотря на большое значение в его деятельности вопросов обеспечения безопасности.

В то же время государства-члены ШОС могут в рамках организации проводить консультации между же Индией и Пакистаном или с тем же Ираном, чтобы найти нужное решение или обозначить позицию. Собственно, это такой больше восточный подход к решению острых вопросов, когда компромисс достигается консультациями и переговорами и не всегда это делается публично.

Афганистан как пример региональной стабилизации

К примеру, если говорить о вступлении Ирана в состав ШОС, то это стало важным фактором стабилизации ситуации в регионе вокруг Афганистана, который теперь находится среди государств-наблюдателей организации. Это очень важно для снижения уровня напряженности вокруг страны, в которой много десятилетий шли войны, зачастую связанные с внешнеполитическими противоречиями.

Сегодня страны-участницы ШОС совместно выступают за интересы развития Афганистана, в первую очередь его экономики. В свою очередь, это очень важно для

экономического развития всего большого региона: открываются возможности для создания сетей новых торговых связей, которые проходили бы через территории Афганистана и соседних с ним стран, включая, безусловно, государства Центральной Азии. Здесь важно, что у каждой страны есть собственная концепция внешней политики, но именно ШОС помогает формировать общие подходы в регионе вокруг Афганистана, где несколько десятилетий подряд наблюдалась крайне нестабильная ситуация.

ШОС без идеологии: ставка на прагматизм

Стоит отметить, что гибкая структура организации ШОС позволяет ей выступать на международной сцене с представлением интересов государств-участников, которые не относятся к западному миру. Но при этом у организации нет идеологической составляющей и нет стремления к какой-то форме противопоставления кому бы то ни было. Это сильная сторона ШОС, ни у кого из внешних наблюдателей не оснований полагать, что организация стремится создать некую альтернативу. ШОС — это про прагматизм.

К примеру, вокруг другой уважаемой организации — БРИКС — часто велись разговоры о возможности как раз альтернативной модели развития, вокруг чего шли бурные дискуссии. Сегодня же, в нынешнее нестабильное время, формат ШОС гораздо эффективнее способен представлять интересы с разными позициями и даже при наличии противоречий, как между Индией и Пакистаном.

Ядерная безопасность и мировая торговля

Среди решений саммита в Бишкеке стоит выделить несколько моментов. К примеру принятие декларации Совета глав государств по вопросам безопасности, где речь идет о позиции сторон об укреплении многостороннего сотрудничества в сфере ядерной безопасности. Это очень важный момент, поскольку любые вызовы ядерной безопасности могут не только эскалировать конфликты разной интенсивности, но и ставят под угрозу экономические связи. Если идут затяжные войны, сокращается спрос на гражданскую продукцию, торговля страдает, а если речь идет об эскалации, то это может поставить в тяжелое положение всю мировую экономику, что, несомненно, скажется на таких экспортерах как Китай и Индия.

В данном случае принятие декларации о сотрудничестве в сфере ядерной безопас-

ности, безусловно, отражает позицию всех стран организации. Это без всякого сомнения должно пользоваться поддержкой всех участников, среди которых четыре ядерные державы — Китай, Россия, Индия и Пакистан. Вместе с тем, это еще и отражение особой позиции Китая, в свете дискуссий последнего времени относительно ядерной проблематики. Это имеет отношение, в частности, к Ирану и его сложным отношениям с США, но и не только к ним.

«Три зла» и принцип территориальной целостности

Стоит также обратить внимание на упоминание в выступлении Президента Казахстана Касым-Жомарта Токаева концепции «трех зол» — терроризма, экстремизма и сепаратизма, против которых выступают страны ШОС. Данная концепция активно развивается примерно с 2019 года и поддерживается Китаем. Понятно, что в основном последний пункт про сепаратизм в основном связан с ситуацией вокруг Тайваня, который в мире признается частью Китая, но у которого с ним весьма сложные отношения.

В то же время он приобретает особое значение, как часть крайне важного основополагающего принципа территориальной целостности государств. Для нашего региона это явно имеет свое большое значение.

От Шанхайской «пятёрки» к глобальному объединению

Шанхайская организация сотрудничества начиналась с Шанхайской пятёрки, в которую в далеком 1996 году создали пять государств, включая Казахстан. Тогда в организацию входили Казахстан, Китай, Россия, Таджикистан и Кыргызстан. Это был компромиссный вариант решения вопросов безопасности в очень непростой ситуации возникновения вызовов со стороны Афганистана.

Через 30 лет ШОС как организация вышла за пределы решения проблем безопасности в отдельно взятом регионе. Она стала более глобальной и эффективной, а ее деятельность играет важную стабилизирующую роль в мировом масштабе. По сути, сегодня это самое большое объединение незападных стран с колоссальным потенциалом для развития.

Султан АКИМБЕКОВ

Почему закон Линдси Грэма был прогосован именно сейчас? Основная экономическая модель Трампа, с которой он шел на выборы — это система импортных пошлин, с помощью которых планировалось собрать 500 млрд долларов для частичной компенсации дефицита федерального бюджета США, который достиг 2 трлн долларов.

Закон об «адских санкциях» — реальная подоплека.

Модель пошлин Трампа была разработана его советником по экономике Стивеном Мирреном, который написал известную статью «Методологические рекомендации по выравниванию дефицита торгового баланса».

Кроме того, система пошлин — это инструмент давления на Китай и страны Глобального Юга.

Но механизм пошлин Трампа «поломался» и «поломал» его Верховный Суд США, который отменил ряд введенных импортных тарифов и обязал казначейство вернуть импортерам 200 млрд долларов.

У Трампа еще остается временный механизм пошлин: в рамках защиты национальных интересов, антикризисного реагирования и т.д. Но это все ограниченные во времени механизмы сроком до трех месяцев, ряд из которых требуют согласия Конгресса.

Вопрос пошлин как части налоговой системы страны — это прерогатива парламента, у американского президента есть лишь инструментарий перманентной и временной «пошлинной инициативы».

Но для противостояния с Китаем, нужен системный механизм, который не зависит от парламента и суда.

Трамп должен казаться на переговорах с Си Цзиньпином сильной фигурой с широким инструментарием давления на Китай, а не президентом, пошлины которого против Поднебесной отменяет свой же Верховный Суд. Именно поэтому Трамп решил «упаковать» тему пошлин в санкционную историю для получения двухпартийной поддержки в Палате представителей.

Демократы, кстати, прекрасно понимали суть этого финта Трампа, но не голосовать за «адские санкции» не могли — их бы не поняли собственные избиратели накануне выборов.

То есть Трамп получал идеальный вариант:

- демократы голосуют за закон, и он получает широчайший инструмент применения антикитайских санкций без одобрения Конгресса и без рисков отмены пошлин Верховным Судом;

- демократы не голосуют и Трамп обвиняет их в лицемерии и в тайном «подыгрывании Путину».

При этом Трамп явно спешил - новый состав Палаты представителей после выборов мог сложиться не в пользу республиканцев, и демократы могли предложить свой вариант закона с большими полномочиями парламента, а не президента.

Почему закон приняли именно сейчас? Очевидно, что это сделано в преддверии визита Си в США, который состоится 23-25 сентября. Теперь у Трампа, наконец, есть козыри на руках (в отличие от двух предыдущих встреч) - всяком случае, он так думает.

Российскую нефть покупают в основном три страны: Китай, Турция и Индия. Но основной объем нефти идет именно в Китай.

Кроме того, Индия и Турция особо сопротивляться не будут, а вот Китай в контексте событий на Ближнем Востоке уже зависим от поставок российской нефти. Но вся суть происходящего состоит в том, что и вопрос нефти в данной истории — лишь предлог. Трамп, скорее всего, не будет заставлять Китай полностью отказываться от поставок российской нефти, ему нужно от Пекина нечто иное, намного более важное для США.

Если посмотреть на структуру промышленного развития в США в 2026 году, можно увидеть серьезный структурный дисбаланс: хороший рост передовых отраслей (ИИ, электроника, авиа, космос) и застой в традиционных отраслях (автомобилестроение, химия, переработка и т.д.).

Глобальное разделение труда построено

О ТРЕХ ТЕМАХ СОВРЕМЕННОЙ ГЕОПОЛИТИКИ

таким образом, что инновационные отрасли экономики США оставляют себе, а «грязные» - переносят в страны Глобального Юга, в том числе в Китай. Америка не горит желанием впрягаться на своей территории в сложный технологический цикл добычи редкоземов, хотя такие проекты уже активированы.

Для США выгодно оставаться в старой парадигме глобального разделения труда: максимизировать свою валовую добавочную стоимость и минимизировать чужую. Но такая парадигма может функционировать лишь в рамках однополярного мира.

А вот если Китай — твой соперник, то отдавать ему производство основной линейки комплектующих, потребительских и промышленных товаров, весьма рискованно.

Поэтому задача США — заставить Китай отказаться от глобальных амбиций: от претензий на лидерство в сфере ИИ, от инвестиций в фундаментальную науку, от инновационных энергетических проектов, от планов построения новой евразийской реальности.

И вернуть КНР в формат «глобальной мануфактуры».

Но для этого нужен сильный и долгосрочный инструмент давления и пара благоприятных предлогов.

Шиитская ось сопротивления: Ормуз и Баб-эль-Мандеб

Можно сказать, что Иран организовал «зеркалочку» недавней операции Турции в

Сирии.

Алгоритм действий примерно тот же. Молниеносная атака несколькими разрезающими колонами против «официальной армии», которая поддерживается извне. Только в Сирии речь шла о войсках Асада и поддерживающих его иранских подразделениях (добавим и силы ВВС РФ), против которых начали наступления формирования ХТШ Джулани при поддержке Турции.

А в Йемене идет атака хуситов при технической поддержке Ирана и КНДР против сил международной признанной власти и стоящих за ней сил Саудовской Аравии и ОАЭ.

Основной удар хуситов пришелся в стык войск Президентского руководящего совета в Адене (руководит Рашад аль-Алим) и Национальных сил сопротивления Тарек Салеха (племянник убитого хуситским снайпером президента единого Йемена Али Абдаллы Салеха). Судя по данным объективного контроля, разгром саудовской коалиции полный.

Примечательно, что хуситы активно применяют беспилотники и баллистику. Тут, конечно, возникает вопрос, почему у хуситов баллистика есть? Хуситы не только захватывают побережье Красного моря в зоне Баб-эль-Мандебского пролива, но и активно берут под контроль острова в этом проливе, проводя полноценные десантные операции.

По сути, шиитская ось сопротивления взяла под огневой контроль две ключевые точки мировой логистики: Ормуз и Баб-эль-Мандеб. Более того, ракетные удары хуситов

вывели из строя ключевой нефтепровод Саудовской Аравии, вследствие чего, саудиты утратили способность поставлять нефть в терминалы на побережье Красного моря. Теперь такие проекты саудитов как «город солнца» Неом, под большим вопросом.

Из ключевого донора мировой финансовой системы, Саудовская Аравия превращается в реципиента: отныне никаких миллиардных инвестиций в трейдерс США или в глобальные проекты развития ИИ.

Теперь Национальный центр управления долгом Саудовской Аравии начал переговоры с группой международных банков о привлечение кредита для покрытия кассовых разрывов государственного бюджета королевства в размере 8 млрд долларов.

Но это только начало. Будут еще запросы на ликвидность.

Приходит время Азии

Изменение Мира можно хорошо отследить по статусам различных международных площадок.

Итак, биполярный мир, противостояние между США и СССР. Идеальная площадка для урегулирования противоречий — Совет безопасности ООН. Время роста авторитета Организации объединенных наций, миротворческие войска ООН во многих горячих точках. Однополярный мир с одним гегемоном в виде США: рост авторитета такого международного форума как G7.

В рамках данной концепции, развивающимся странам бросили «кость» в виде второй лиги или кубка УЕФА по сравнению с Лигой чемпионов, если применить футбольные ассоциации - формат G20. Сейчас форумы и «Семерки», и «Двадцатки» - практически выпадают из фокуса внимания остального мира.

Делаем выводы: на данный момент, в рамках Эпохи Неполарного Мира периода Мир-системных войн, статус ООН упал «ниже плитуса». Давно не слышно об успешных миротворческих операциях «голубых касок». Индия, давнишний кандидат на вступление в состав Совета безопасности ООН, уже давно не артикулирует данную тему.

В Эпоху Неполарного Мира периода Мир-системных войн, наибольшее значение приобретают форумы наиболее динамичных мировых кластеров развития. А где сейчас самая высокая динамика экономического роста? В Азии. Поэтому заседание ШОС, как главного форума Новой Евразийской синоцентричной реальности, с успехом прошло в Бишкеке. Там же меняются культурные коды: речь о проведении Шестых Игр номадов (кочевников). И форум БРИКС в Индии, к которому Дели тщательно готовился.

А затем, форум Азиатско-тихоокеанского экономического сотрудничества (АТЭС) в Китае. Тут будет еще интереснее: по сути, этот форум работает в формате «Глобальный Юг плюс США».

Америка — это имперский двуликий Янус, одна голова которого смотрит в Атлантику, а вторая — на Тихий океан.

И фокус внимания для США всегда там, где концентрируются ключевые потоки капитала. На данный момент, капитализация (ключевой показатель концентрации капитала) фондового рынка ЕС составляет 8 трлн долларов, а лишь рынки Ближнего Востока — это 4 трлн долларов. Капитализация фондового рынка Китая — 14 трлн долларов, Индии — 5 трлн долларов, Японии — 8,5 трлн долларов, Южной Кореи — 5 трлн долларов. Акцентры экономической активности неумолимо смещаются в Азию. Поэтому и акцентры геополитической активности США смещаются в Индо-Тихоокеанский регион. В этих условиях, США все сильнее будет блокироваться с Азией, нежели с Европой. Отсюда и кризис атлантизма как глобального явления.

Блоки безопасности — суть проекция от экономического драйва. Замедление темпов экономического роста = консервации систем безопасности на уже достигнутом уровне.

Приходит время Азии.

Алексей КУШ

ХУСИТЫ УГРОЖАЮТ ПЕРЕКРЫТЬ БАБ-ЭЛЬ-МАНДЕБСКИЙ ПРОЛИВ

— Это слово «Аль-Казакийя» читается как Карлукия, но из-за подстрочных и надстрочных знаков в арабике имеются разночтения (Хазладжия, Хазлахия и т.д.). Поэтому трактовать это как «казахи» не совсем корректно, хотя поиски этого слова, прозвучавшего до XIII века, идут постоянно, — утверждает специалист по средневековой истории Казахстана, доктор исторических наук Еркин Абиля. — Мухамеджан Тынышпаев писал, например, что слово казахи известны с XII века. Но он имел в виду Северный Кавказ, где проживала такая народность как касоги.

Есть такой очень хороший научный принцип — «лезвие Оккама» (или — «бритва Оккама»), когда сущности, не нужные для объяснения какого-то явления или факта, просто убираются. Аль-Казакийя является как раз таким излишним фактором, который добросовестный ученый должен просто игнорировать, так как это либо какая-то ошибка, либо — неправильное прочтение, либо еще что-то.

Не буду акцентировать внимание на том, что Мухит-Ардагер Сыдыкназаров не специалист в вопросах истории. Мы не можем запретить не историку заниматься историей, но научные методы и процедуры исследования еще никто не отменял. В научном сообществе имеет место быть презумпция виновности. Оно будет относиться к твоим выводам со скепсисом, пока не убедишь их в своей правоте «железными» аргументами и фактами. То есть для того, чтобы говорить, что это, действительно, новое слово в науке, нужен научный консенсус.

Государственность на территории Казахстана на самом деле появилась гораздо раньше, чем 12 веков назад, как утверждает Мухит-Ардагер Сыдыкназаров. Первое протогосударственное объединение возникло, как минимум, в скифо-царское время — в I тысячелетии до н.э., а вполне сформировавшиеся государства — это I-II века до н.э.

Но если люди ищут государство именно с названием «казак», то это тупиковый путь. И в целом, искусственно удревяняя именно название Казахского государства, мы лучше для нашей национальной историографии не делаем.

Даже если удастся доказать, что там написано «Аль-Казакийя», это не говорит о том, что речь идет именно о тех казаках, которые имеют отношение к современным казахам. Мы прекрасно знаем, что это слово носило еще и социальное значение, если иметь ввиду такую группу как казачество. То же самое можно сказать о словах «кыргызы» или «уйгуры», употреблявшихся много веков назад. Это не означает, что речь идет о современных казахах, кыргызах и уйгурах.

Как пример — современные румыны имеют самоназвание «романи», но и древние римляне называли себя также. Однако румыны — это не римляне. Созвучное самоназвание — ромалы — имеют цыгане, но они тоже не потомки римлян.

Мухит-Ардагер Сыдыкназаров, разумеется, проделал определенную работу по древним персидским или арабо-графическим картам. Но для того, чтобы утверждать, что написано «Аль-Казакийя», надо, чтобы с ним согласились исследователи в этой области. Не просто арабисты и филологи, которые

КОГДА И ОТКУДА ПОЯВИЛИСЬ КАЗАХИ НА САМОМ ДЕЛЕ?

Доктор PHD Мухит-Ардагер Сыдыкназаров утверждает, что «восточные карты IX-XIV в. ясно показывают Казахское государство под политонимом «Аль-Казакийя» с 890 года». Об этом сообщается в Exclusive.kz. Профессиональные историки, специалисты по средним векам, отнеслись к этому «открытию» скептически.

читают текст, исходя из современных традиций написания, а именно специалисты по средневековой арабской графике, истории Центральной Азии и арабо-персидской историографии, к которым, например, относится ведущий востоковед-источниковед Казахстана, академик Булат Кумеков. Ну и, конечно, нужен хоть какой-то консенсус, состоящий из группы поддерживающих точку зрения автора историков. Но чтобы специалисты могли обсуждать и подвергать выдвинутое предположение обоснованной критике, оно должно быть опубликовано в солидном, рецензируемом журнале. Только после этого можно утверждать, что концепция, которая удревяняет нашу историю на столько-то веков, заслуживает внимания. Но пока его утверждения — не более, чем хайп на историческую тему.

Не думаю, что это хорошее полезное начинание, особенно сейчас, когда фактически торпедируется идея происхождения казахской государственности от Улуса Джучи.

Нужно понимать, что один-два источника не могут изменить существующую историческую концепцию. История — это комплекс источников. Понятно, что любой из них субъективен, но когда мы выводим какую-то концепцию, то строим модель, которая не должна быть противоречивой. Однако Аль-Казакийя, которую автор статьи в двух общественно-политических официальных газетах увидел на картах, никак не вписывается в существующий концепт истории, так как этого названия Аль-Казакийя нет ни в древнетюркских, ни в китайских источниках, современных тому периоду. Понятно только одно, что это слово можно прочитать по-разному — Аль-Карлукия, Хазладжия и Аль-Казлакийя. Но исследователи, исходя из общего комплекса источников, читают, как Аль-Карлукия, потому что Карлукское государство, имевшее свою территорию, зафиксировано в древнетюркских и китайских источниках. Его история прослеживается и дальше — карлуки есть в узбекском этносе, они существуют до сих пор как субэтнос в Таджикистане, то есть их (карлуков) судьба прослеживается. А что стало с этой Аль-Казакийей в XII-м, XIII-м и в XIV веках, — непонятно, она висит сама по себе, не корреспондируясь с какими-то другими источниками.

Почему исследователи не хотят читать как Аль-Хазладжия? А потому, что там непонятно, что это за народ — хазладжи и куда он делся потом.

В конце концов научный консенсус решил, что речь идет о карлуках, потому что в тюркских, китайских и иранских источниках есть целый комплекс названий — Карлуки, Учкарлуки, Халлухи... Но самое главное, судьбу этого государственного образования, состав его населения и миграцию можно проследить через столетия. Рассмотрев все варианты в

комплексе, специалист прочитает, конечно, это слово как «Аль-Карлукия».

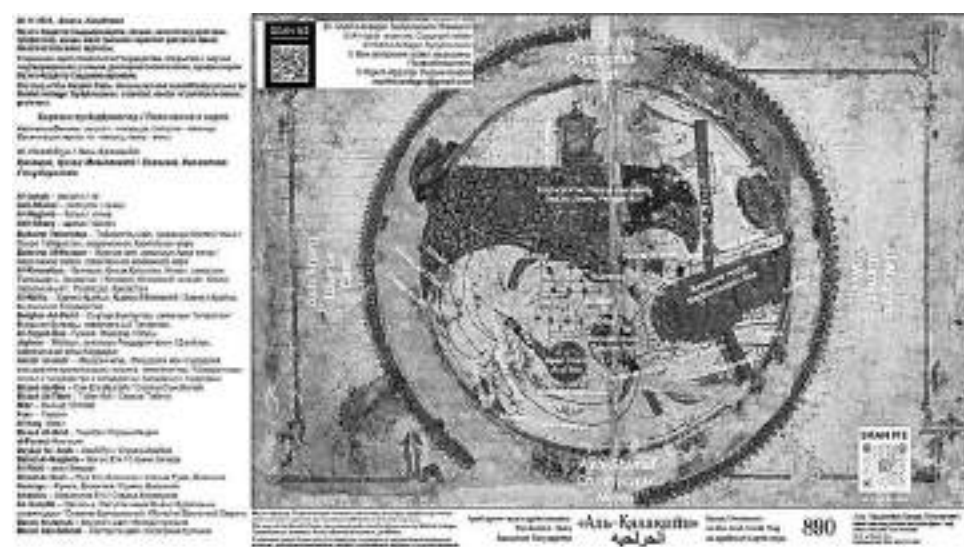
Это не означает, что карлуки не имеют отношения к казахам. И саки, и древние тюрки, и тюркешы, и карлуки, и кипчаки являются предками казахского народа. И то, что надо читать как Аль-Карлукия, а не Аль-Казакийя, ни в коем случае умаляет нашу национальную историю. Поэтому я не совсем понимаю некоторых «патриотов», которые возмущены тем, что ученые не хотят признавать «открытие» Мухита-Ардагера Сыдыкназарова.

Я не отрицаю, что он также проделал определенную исследовательскую работу по поиску и публикации европейских карт Нового времени. Однако и по ней есть вопросы. На этих картах территория Казахского ханства не выходила за пределы Южного Казахстана и Семиречья. Да, там есть слово, которое условно можно прочитать как «казахи», но на территории современного Центрального Казахстана обозначены калмыки, а Западного — ногаи. Самое главное — там слово «казах» носит политическое значение. То есть это не современный казахский этнос, а подданные казахского хана. Но этнически мы гораздо шире, чем нарисованные на картах XVI века касики, казаки и т.д., среди наших предков есть и средневековые «ногаи», и «шибанские татары».

Отмечу: этническое значение слово «казак» приобрело только лишь в конце XVI-го, начале XVII-го века, и то не до конца. Мы, казахи, еще очень долго, вплоть до XIX века называли себя «алаш», «алтын алаш» и узбеками. Шакарим Кудайбердиев и Курбангали Халид так и говорили в своих книгах, что «мы все озбеки, а среди озбеков — казахи». Но речь идет не о современных узбеках, а о «токсан еки баулы озбек» или «узбекиян» — населении Улуса Джучи. Это очень тонкий путь, где нужно очень осторожно обращаться с источниками. Там надо не просто механически прочитать буквы, но и делать это, исходя из специфики того времени. Слова и названия, которые мы сегодня там видим, не всегда означают то же самое, что в современном языке.

Поэтому, даже если кто-то где-то найдет такое название как казак, которое относится к периоду до XIV века, то не надо думать, что под ним подразумеваются современные казахи как этнос. Что касается утверждения Мухита-Ардагера Сыдыкназарова, базирующихся на арабских и персидских картах, то я бы назвал это даже не гипотезой (теорией, которая пока не подтверждена), а просто высказыванием. Известные историки Мусатай Ахинжанов и Халил Адильгереев тоже говорили в свое время, что казахи появились раньше XIII века. Но это не нашло подтверждения. Наш современник, получается, добавил еще одно такое высказывание. Препятствие на национальном уровне говорить об «открытии», нужно, как положено в научных кругах, дожидаться обсуждений и рецензий специалистов, а потом уже выходить с ней к широкой публике. Но для этого нужно вначале опять же опубликоваться не в газете и соцсетях, а в рецензируемом научном журнале. Если же этого нет, то в научных кругах подобные предположения обычно дружно игнорируются.

Жезқазғандағы №8 мектеп-гимназияның тарихы жетпіс жылдан да әрі асып жығылады. Осы жылдар ішінде мектеп қабырғасынан қаншама түлектер үлкен өмір жолына аттанды. Олардың қаншамасы ел танитын, жұрт білетін айтулы азаматтарға айналды десеніңізші! Бір ғажабы, сол шәкірттер қанша жыл өтсе де мектеппен байланысын үзген емес. Солардың бірі – 1976 жылғы 10 «г» сыныбының түлектері мектеп қабырғасында қайта қауышты.

Бұл кездесуді мектеп ұжымы да асыға күтті. Сондықтан аса зор ынта-ықыласпен дайындалды.

Кезінде сынып жетекшісі болған Қибат Нәдірғалиқызы Назбеннова апайды орталарына алып, табалдырықтан аттаған кездесу кешіне келген түлектерді мектептің қазіргі шәкірттерінен құралған домбыра оркестрі күмбірлеген күймен қарсы алды. Қибат Нәдірғалиқызының да көптен бері келіп тұрғаны ғой, екі босағаны қайта-қайта құшақтап сүйгенін көргендердің жанарына ыстық жас үйірлді. «Егер денсаулығым жараса, жиі-жиі соғып тұрмас па едім?» дегенді қарт ұстаз осылайша ұқтырды, мұны жиналғандар өте жақсы түсінді.

Кешегі оқушылары ұстаздың иығына камзол жауып, салы орамал сыйлап, саусағына алтын жүзік тақты.

— Бұл сіздің ұстаздық еңбегіңіздің, берген біліміңіз бен көрсеткен тәлім-тәрбиеніздің мыннан бірінің өтеуіне де жетпейтінін түсінеміз, — деп жатты шәкірттері. Бірақ, ең бастысы ақ көңіл, шын ниет, шынайы құрмет ғой. Қарт ұстаз осыны сезінді, көрді, жаны шуаққа бөленді.

Осы жерде ол кісі туралы сәл айта кеткеннің артығы болмас. Қибат апай 1960 жылдан 2000 жылдың қыркүйегіне дейін осы мектепте орыс тілі мен әдебиетінің мұғалімі болды. Егер мектеп 1954 жылдың 20 желтоқсанында ашылғанын ескерсек, бұл кісіні мектептің «тірі шежіресі» деуге де болады. Өйткені мектептің барлық өсу жолдары оның көз алдында өтті. 1976 жылғы мектеп түлектеріне ол кісі бастауыш сыныптардан бастап жетекшілік жасаған тәрізді. Өйткені кездесу кезінде шәкірттерінің бірі «Апай бізге жетекшілік жасап жүріп, үш мәрте сәбилі болуына байланысты демалысқа да шығып келген еді. Бірақ біз онының бітіргенде «Ақ жол» тілеп, мектептен өз қолымен ұшырған болатын» деп өткен күндердің әдемі бір естелігін айтып өткен еді.

Қибат Назбеннова мектеп мұғалімдері арасынан ең алғаш болып «мұғалім-әдіскер» атанды. Ол — «Қазақ ССР халық ағарту ісінің озат қызметкері», «Еңбек ардагері» атағын алған ардақты ұстаз.

Кездесу кезінде экраннан 50 жыл бұрынғы мектеп суреттерінен, ескі видеолардан құралған 3-4 минуттық қысқа слайд-шоу көрсетілгенде, Қибат апай да шәкірттерімен бірге елу жылға шегініс жасап, жалындаған, жайрандаған жастық шағына қайта оралғаны анық. Және бір ғажабы арада елу жыл өтсе де оқушылық кезді еске түсіру мақсатында шәкірттері кездесуге ақ көйлек киіп келген екен. Соның өзі-ақ көңілді толқытып жібермей ме?

Ескі достардың әрбір кездесуі әрине, оларды ең алдымен кереметтей қуанышқа кенелтеді. Дегенмен, көңілдердің қобалжып қалатын сәттері де болмай қалмайды. Өйткені өмірдің өз заңы бар. Мұндай сәттерге жете алмай кеткендер қаншама?! Кездесуден соң арнайы мал шалынып, өмірден өткен мұғалімдер мен сыныптастардың рухтарына Құран оқылып, дұға бағышталды. Тірілердің өткендер үшін қолынан келетіні — сол ғана.

Кездесу басталатын сәтте күтіп алушылардың бірі «Мен сіздердің сыныптастарыңыз Алтыншаштың қызымын, осы мектепте мұғаліммін, есімім Гүлден болады» дегенді естігенде бәрінің де толқып кеткені рас. Алтыншаш десе Алтыншаш еді... Бұл күнге жете алмады... Өкінішті-ақ. Дегенмен, «орнында бар оңалар» деген, сонында қалған ұрпағының бірі анасының достарын қарсы алып тұр. Бұл да болса Тәңірінің бір жақсылығы, бақыты емес пе? Осыны түйсінгенде жүдеген көңілдер қайта жадырай бастағандай болды. «Адам ұрпағымен

мың жасайды» дегенді бабаларымыз бекер айтпаған екен ғой.

Сондай-ақ, мектеп мұғалімдерінің арасында кезінде өздеріне сабақ берген Сапар Сарыбаевтың қызы бар екенін көргенде қонақтар жағы «Сіздің әкеніз бізді оқытса, сен біздің немере, шөберелерімізді оқытып жатыр екенсің ғой» деп сүйсініп қалды.

Қай мектеп болса да ең алдымен өзінің танымал шәкірттерімен мақтанады. №8 гимназияның қабырғасынан ұшып шыққан түлектердің арасында Астана мемлекеттік қызмет хабы Басқару комитетінің төрағасы Әлихан Байменов, «Қазақтас Кетбұқасы» қоғамдық бірлестігінің төрағасы Төлеген Бүкіров, Жезқазған қаласының бұрынғы әкімі Қайрат Әбсаттаров, Парламент Мәжілісі 7-шақырылымының депутаты Елдос Абақанов, еліміздің энергетика вице-министрі болған Жанат Жахметова және тағы басқалар бар.

Астанадан арнайы жеткен Әлихан Бәйменов «50 жыл. Сағыныштан сырласуға...» кешіне құрқол келмепті. Әлекең атақты композитор Жаксыкелді Сейіловтің «Кездесу» әнінің әуеніне лайықтап сөз жазып, сыныптастарына күнілгері таратыпты.

*«Мектептеміз елу жылда тағы да
Өмір заңы — жылдарға да бағына.*

*Ата-әже болсақ-тағы бүгінде
Мектепте біз жиналамыз сағына.*

*Асса-дағы алыс бестен жасымыз,
Оқушымыз қосылғанда басымыз.
Сағыныштың мауқын бүгін басайық,
Құшақтарды айқара бір ашыңыз!*

*Ұстаздарға борыштарымыз бәріміз,
«Мың алғыс!» деп қайталаймыз тағы біз.
Сегізінші мектеп бізді баптаған
Алғыспенен арналады әніміз.*

*Елу жылда өзгерсе де тәніміз,
Кездескенде жасарады жанымыз.
Мәңгі шәкірт мектеп үшін бәріміз,
Ұстаздарға арналады әніміз», —* деп келетін мәтінге сағыныш пен аңсау да, алғыс пен ризашылық, бәрі-бәрі сыйып кетіпті. Ал Жаканның әуенімен бәрі қосыла шырқағанда тыңдаған ел, шырқаған өздері қандай сезімде болғанын түсініп көріңіз! Бұл ән, бәлкім, өздері ұшқан ұяға айналып соғып тұратын кез келген шәкірттердің өңұранына айналып кетсе де танданып керегі жоқ-ау...

50 жыл бұрынғы түлектер шын мәнінде самайды аққырау шалғанын ұмытып, ақ көйлек, қызыл галстук таққан оқушылық кезенге қайта оралды бұл күні. Бұған бір жағы мектеп ұжымының тапқырлығы да әсер еткендей. «Біздің бүгінгі іс-шарамыз мектептің 70 жылдық мерейтойы аясында өтіп жатқандықтан, сіздерге 70 сұрақ әзірлеп әкелдік» деген жүргізушінің қойған сұрақтары қандай қызық! «Сыныпта ең көп сабақтан қалатын кім еді?», «Мектеп асханасындағы ең дәмді тағам не еді және ол кезде бағасы қанша тұратын?», «50 жылда сыныптастардың ішінен кім ең қатты өзгерді?», «Араларыңызда мектепте жүргенде мұғалімнің журналын тығып қойған немесе бағасын түзеткен адам бар ма? Әлде бұл «Ұлы құпия ма?», «Баяғыда бақылау жұмысы болғанда сыныпта ең көп кімнен көшіруші едіңіздер?», «Сыныптың сол кездегі «Гутлы» кім болған еді?», «80-жылдардың (немесе мектеп бітірген кездегі) ең хит сәні қандай еді? Қандай киім киюші едіңіздер? Және хит ән қандай болды? Әндетіп жібересіздер ме?», «Кім бақылауды көп көшірді? Және кімнен

ұрпақтар сабақтастығы жарасқан күндер

көшіретін едіңіз?», «Мұғалім ауырып қалды, сабақ болмайды» деген хабарға «Ура» деп қуанғандар бар ма?» және тағысын тағылар.

Әр сұрақтың жауабы міндетті түрде күлкіге ұласып жатты. Әйтпесе, болмайтын да еді. Өйткені қызық сұрақтардың жауаптары одан да қызықты естіледі ғой. «Оқыған мектептеріңізге келгенге қуанып отырған кісілер қолдарын көтерсін» деген жүргізуші сөзіне қонақтардың бәрі бірдей қол көтеретіні күмәнсіз еді. Солай болды да. Өйткені олар кездесудің хабары шыққаннан бері көңілдері көтеріліп, жүректері лүпілдеп жүрген жандар ғой...

Әрине, кездесу барысында ақ тілектер ақтарылып, естелік сыйлықтар тапсырылды. Түлектер тарапынан мектеп кітапханасына 50 кітап сыйға тартылды. Бұлардың арасында қазақтың ақын — жазушыларының шығармалары, басқа да дүниетанымдық кітаптар болды. Ал Әлихан Байменов өз атынан тоғызқұмалақтың арнайы жасалған 10 тақтасын сыйлады. Ендігі жерде мектепте тоғызқұмалақ үйірмесінің жұмысы жандана түсетініне күмәніңіз болмасын.

Кездесудің екінші күні Дүниежүзілік тоғызқұмалақ күніне (9 қыркүйек) тура келді. Қалаға қазақ «шақырып келтіре алмайтын» дейтіндей қонақтың өзі келіп жатқанда, тоғызқұмалақтың бір жарысын неге ұйымдастырып жібермеске? Ұйымдастырушылар бұ жағынан мүлтік кетпепті. Бұл орайда Жезқазған білім бөлімінің басшысы Жеңіс Әлмағанбетовтің ілкімділік танытқанын айрықша атап өткен ләзім. Жеңіс Едігеұлының бастамасымен 9-11 сынып оқушылары арасында қалалық жарыс өткізіліп, арнайы жүлделер тағайындалды.

Жүлдегерлерді марапаттау салтанатында сөйлеген сөзінде Әлихан Бәйменов тоғызқұмалақ жарысының басты қағидасы «Жеңімпаздар болады, бірақ жеңілетіндер болмайды!» деді. Өйткені... Тоғызқұмалақ — қазақтың ұлттық ойыны. Сол ойынды ойнау арқылы әрбір адам тоғызқұмалақтың дамуына үлес қосады, өміршендігін арттыра түседі. Кездесу соңында Әлихан Мұхамедияұлының мектептің жас ұстаздарымен әңгімесіне куә болудың да сәті түсті. Ол биыл ғана ұстаздық жолды бастаған жігіттермен әңгіме барысында басынан өткен бір жағдайды айтып берді.

— 1981 жылы қаладағы автокөлік мекемелерінің біріне барып жұмысқа тұрдым. Айлығым жаман емес, жалақыны, сыйақыны қосқанда 170 сом болып қалады. Бұл сол уақытта әжептәуір қаражат. Содан бір күні мен институтқа ассистент болуға шақырды. Айлығы аздау, сыйақысы мүлдем жоқ екен. Сонда әкем: «Айлығы аздау болғанымен, сені басқаларға білім беруге шақырып жатыр екен, барғаның жөн. Өйткені ұстаз болу — сауапты іс» деген ақылдан айтып, кеңес берген еді. Алдарыңнан қаншама оқушылар өтеді. Оларды сендер ұмытып кетсеңдер де, олар сендерді ешқашан ұмытпайды, көрген жерде бастарын иіп құрметтейтін болады. Сондықтан, сауапты іс атқаруға келгеніңді түсінуің керек. Қиындықтан қашпаңдар, ештеңеге саспаңдар, абыройлы болыңдар, — деді Бәйменов...

Бір кезде осы мектептің табалдырығын аттап, арман қуып үлкен өмірге қанат қаққан түлектер бүгін қайта қауышып, балалық шақтың бал күндерін еске алды. Жылдар өтсе де, мектеп қабырғасында қалған ыстық естеліктер мен шынайы достықтың орны ешқашан өзгермейді. Мектеп қабырғасындағы жүздесуден олардың әрқайсысының жүрегіне қуаныш ұялап, көңілін сағыныш тербейді.

Абдолла ДАСТАН,
Қазақстанның Құрметті журналисі,
Ұлытау облысы

ЭЗЛ

Дайындаған
Қажымұқан ҒАБДОЛЛА

Ойымды ақтарайын құны барда,
Қадірін сырлы сөздің шын ұзарға,
Отырар, топырағыңда не сиқыр бар,
Мерейлі мекен болған ұлыларға...
...Шәмші туған өлкеде туған екен
Мамырдың Ахметтей бір баласы!..

деп, ойланyp отырмын. Расында да солай. Әлемнің екінші ұстазы атанған Әбу Насыр әл-Фарабиден бастаса, осы топыраққа келіп, мәңгілік тыныс тапқан бабтардың бабы Арыстан баб, бірінсіз бірін көзіңе елетете алмайтын Өзбекәлі мен Шәмші, Өмірзақ пен Көпен, қос батыр Сейітқасым мен Темірбек, ақыны мен емшісі есімдес қос Мұхтар, Тәушен мен Әселхан, Уәлибек пен Жүсіп, Бекарыс пен Маржан...

Апыр-ай! Періште емес, пендеміз ғой, кей-кейде осындай тұлғаларды тізбектей отырып, ішінді бір ит қызғаныш та тырнап өтетін сияқты ма...

Қызғанғаннан емес, қызыққаннан, әрине. Со-сын өзіме өзім «сап-сап көңілім» деп сабыр тілеп, әлгі айтқан ит қызғанышты іште тұншықтырып өлтіріп, желіге шығармай желкесін қиямын.

Пәлі дерсің!

Ал енді еңбектеген баласынан еңкейген кәрісіне дейін «Өзіміздің Ахмет! Өзіміздің Ахмет!» деп шауып жүрген шардаралықтардың мақтанышы Мамыр жәкемнің баласы «Өзіміздің Ахметіміз» де Шәмші-Дүрияның мекенінде дүние деген кең сарайдың есігін айқара ашып, Ұлбосындай жеңгеміздің аналық ақуызына тойып алып, атой салып айғайлап келіп жатса, бұған қалай күймейсің?!

Тағы да іштен тынамыз.

«Боларыңда болып өт,
Боз жорғадай желіп өт.

Болмасыңды білгенде,

Болған ердің қосын жсек» дейді ғой ілгерідегілер. Спандияр ағаның «Қалың малында» «Қош, Қожаш. Қайыр енді» деп келетін тұстары бар емес пе еді?

Осы жерден тоқтайық енді.

Әлкисса, Молдағұлдың немересі, Мамыр жәкемнің ұлы, басы өлең мен әуенге толы, Шәуілдірде туылып, Шардарада елге танылған Ахметтей телқоңыр ұлдарыңыздың ән кеші өткелі жатыр, ағайын!

Қайда дерсіз?

Әрине Қыдыр кезген Қызылдың құмы мен сылаң қаққан Сырдариясы бар, Қазыбекшелесек Құмстаннан Гүлстанға айналған, «әлем чемпиондарының шеберханасы» атанған, шалқар шежірелі шағалалы Шардарада!!!

Қоржынындағы шығарған ән қорына қарасам, шамалы аздау сияқты ма, қалай? Өйткені осы күні теледидарды қосып қалсаң, «Осы кезде үш жүз ән шығарып тастадым. Мен Шәмшіні шаң қаптырып кеттім» деп, сұңқылдап отырған бір сазгер-сымақтарды көресің. Қолдан қолға тимей, айтылып жатқан бір әнін көрмейсің. Соны көресің де қайран қаласың.

Сөйтесің де, «Өзіміздің Ахметке» адырая қарайсың, ажырая қарайсың. Неге аз? Айтсайшы-ей! Неге аз?

Ендігі әңгіменің тізгінін өзінің еншісіне қалдырайық.

— Ал, сайра, палуан!

— Иә, сол өзіңіз айтып отырған ағамыз Молдағұлдан Мәнсұр, Жәмір, менің әкем Мамыр, содан кейін Әмірқұл көкем.

Мен сол Шәуілдірде 1985 жылы дүниеге келіппін. 1991 жылы Кеңес өкіметі тараған соң, Қызылқұмды жайлаған қалың ел Сыр бойына сырғыды да, 1996 жылы біз Қазақстан ауылына келіп қоныстандық. Осы жерде мектеп бітірдім. Мектеп қабырғасында жүргенде әдеби кітаптарды көп оқыдым. Мұқағалиды толық оқып шықтым десем болады. Мендегі осы қасиет Мерей қызыма қонса керек. Атасының екі жүз елу өленін жаттап алып, Астана асып байқауға барып, Қарасаз асып сайысқа қатысып жүр ғой. Тіпті

ШӘМШІ АҒАНЫҢ САРҚЫТЫН ЖИНАП ЖҮРГЕН...

**әнші-сазгер Ахмет Мамырұлының
шығармашылық кеші өтеді**

Мұқағали ата-сына арнап жазған өлеңі де бар.

Негізі, бала кезде журналист болуды армандайтынмын. Әнші болу, сазгер болу ойымда да жоқ. Кейін ептеп өлең жаза бастадым. Сөйтіп жүріп ақын боп кете жаздаған да жайым бар.

— Ә, бәрекелді! Ал енді сазгерлік

деген әлемге қай уақытта ендің?

— Поэзияда Мұқағалидың кітаптарымен қатар өзіміздің жерлесіміз, белгілі ақын, қоғам қайраткері Қазыбек Исаның «Керімсал», «Қызыл жыңғыл» кітаптарын да үзбей оқитынмын. Бір күні түсімде Қазыбек аға «Жүр, мен сені Мұқағали атана апарайын. Мұқағали өлді деп жүрсің бе, жоқ, ол тірі» деді. Мұқаға «Мынау Ахмет деген бала. Өлең жазады. Ептеп ән де шығарып жүр» деді. Ақынмен кәдімгі өнімдегідей тілдестім. Ақын «Менің екі өлеңіме ән жаз, балам», - деді. Оянып кетіп, кітабын ақтардым. Сөйтіп жүріп «Мінез», «Қайдасың сен?» деген өлеңдеріне ән жаздым. «Мінездің» әнін жәй домбырада ойнап, әуенін ыңылдап жүретінмін. Сөзін Мұқағалидан тапқан соң, керемет үйлесіп шыға келді. Сөйтіп алғаш рет өзім орындадым. Кейін Саят Медеуов, Нұрбақыт Қарағай орындады. Ал «Қайдасың сен» әнімді «Шаншар» әзіл-оспақ театрың Х тобындағы Мұрат деген жігіт, кейін Жұбаныш аға орындады. Алғашқы әндеріңді елге белгілі әншілердің жүрегімен қабылдап орындауы шабытыңды ашады екен. Содан кейін Қазыбек Иса, Ринат Зайытов, Серік Сейітман, Әбдіғаппар Айдаров, Сәбит Лаханов, Қалқаман Сарин, Қанат Дауылбаев, Асығат Тұрғанбек, Қажымұқан Абзал сынды ақындардың сөздеріне әндер жаздым.

— Өнер жолы қаншалықты күрделі болса,

өнерпаздың өмір жолы да қайшылықтарға толы болады. «Әйелің жақсы болса, басыңнан ырыс кетпейді, әйелің жаман болса, басыңнан ұрыс кетпейді» деген.

Отбасың жайлы да айта отыр енді.

— Дұрыс айтасыз. Алланың берген екі қыз, екі ұлы, бір әйелім бар. Көке, осы сіздер қай уақытта барсаңыздар да, үйде бір-ақ келіңіз жүреді ғой (Екеуміз де күлдік).

«Жақсы әйел – теңі жоқ жолдас,

Түбі жоқ сырлас» дейді екен көнекөздер. Сол айтқандай Перизат келіңізбен бір ауылда, бір мектепте, бір сыныпта оқыдық. Әйелім жайлы көп айта берсем, оқырмандар Ахметке не болған деп қалар. Бір сөзбен айтқанда мен жар таңдаудан жаңылыспадым деп ойлаймын.

— Ә, бәрекелді!

«Жақсы әйел ай мен күндей,

Болады әрқашанда көпке бірдей»» деген. Ахметжан, Алла осы абыройыңнан айырмасын. Алдағы арман-мақсаттарыңнан шамалы ақпармен сұхбатымызды қорытындыласақ.

— Иә, өзіңіз білесіз, міне жалпақ жұртқа жария салып, қазақ эстрадасының жарық жұлдыздарын шақырып, 29 қыркүйекте шығармашылық кеш өткізгелі отырмыз. Жазған әнім көп емес, дегенмен барымызды базарлап көрсем, жазған әндерім елге белгілі бірқатар әншілердің көңілінен шыққан сыңайлы. Осы орайда Шардара ауданының әкімі Арман Романұлы Қарсыбаевтың қабылдауына кіргенмін. Ол кісі өте жылы қарсы алып, қолдан келгенінше қолдау көрсететінін айтқан соң, шапқылап жүрген жайымыз бар. Ауданның мәдениет басында отырған азаматтар да межелі күн жақындаған сайын, хабарласып отыр.

— Дұрыс екен. Шардара өңірі өнерпазға кенде емес, бірақ бұған дейін бір сазгердің толыққанды шығармашылық кездесуі өткен емес. Елге сыйлы өнер жұлдыздары жол шалғайлығына қарамастан, ат сабылтып арнайы келіп жатса, демек сенің өнеріңе деген құрметі. Сенің өнеріңе құрметі сен өскен өлкеге деген құрметі деп түсінеміз.

Емен-жарқын сұхбатына ризамыз. Аудан болып, ауыл болып, ел-жұртымызбен өзіңе қолдау көрсетіп, кездесуіңді аман-есен өткізіп алайық.

Вальс падишасы Шәмші туылған өлкеде дүниеге келуің де тегін емес шығар-ау!

Сол Шәмшіден қалған сарқытты жинап, еліне берсін деген шығар Жаратқан иеміз.

Саз әлеміндегі әр қадамың сәтті болғай, Ахмет. Рахмет!

**Әбдіғаппар АЙДАРОВ,
ҚР Журналистер одағының мүшесі**

ҚАЗАҚТЫҢ МҰҢЫ МЕН ШЫНДЫҚТЫҢ ЖЫРЫ – «ҚАЗАҚ ҮНІ» ГАЗЕТІНЕ ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

«Қазпошта» арқылы жазылу бағасы:

1 жылға	қала үшін	ауыл/аудан үшін
	5750,88 тенге	5974,32 тенге

Мекемелер ТІКЕЛЕЙ ЖАЗЫЛУҒА болады

**Газетке 1 жылға тікелей жазылым — 5 000 теңге.
100 данаға 1 жылға тікелей жазылым — 500 000 теңге.
1000 данаға 1 жылға тікелей жазылым — 5 000 000 теңге.**

Меншік иесі:
«Қазақ үні» ЖШС
ҚАЗАҚ ҮНІ
Президент –
Қаныш ЖАРЫЛҚАСЫН

Бас редактор –

Оразәлі БАЙМҰРАТ

Бас редактордың орынбасары –

Құлтөлеу МҰҚАШ

Qazaquni.kz ақпарат агенттігінің

Бас редакторы –

Азамат ТАСҚАРАҰЛЫ

Жауапты хатшы –

Гүлмира САДЫҚ

Бөлім редакторлары:

Дастан ЕЛДЕС (орыс редакциясы)

Нұржан АСАН (көркемдеуші)

Аймақтағы тілшілер:

Астана тілшілер қосыны:

Азамат ТАСҚАРАҰЛЫ

(8-702-931-89-86)

Ақмола облысы:

Бақыт СМАҒҰЛ (8-701-626-77-66)

Тарату бөлімі:

Астанада:

Жасұлан ИСА

(8-776-120-19-72)

Шымкентте:

Мүтән ИСМАЙЫЛ

(8-701-692-1340)

Астанада “Алты Алаш”

дүңгіршіктерінде сатылады

(8-701-572-88-47)

Газет ҚР Мәдениет және ақпарат

министрлігінде 19. 12. 2012 жылы тіркелген.

Куәлік №13976-Г (Алғашқы куәлік

№1270-Г, 01. 08. 2000 жыл).

Автордың пікірі мен редакция көзқарасы сәйкес келе бермейтінін ескертеміз. Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды.

Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап береді.

Газеттен көшіріліп басылса, сілтеме жасалуы шарт.

Газетте “Қазақпараттың” материалдары пайдаланылды.

Газет “Қазақ үні” компьютер орталығында беттелді

ТАРАЛЫМЫ – 11 100

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

Редакцияның мекен-жайы:

050006, Алматы қаласы, Қалқаман-3 ықшамауданы, С. Сейітов көшесі, 11 үй

Байланыс телефоны:

8 (727) 398-57-31

E-mail: qazaquni.gazeta@gmail.com

www. qazaquni. kz

Кезекші редактор

Гүлмира Садық

ТОО “Қазақ үні”

БИН 000540006784

ИИК KZ508560000000385541

АГФ АО “БанкЦентрКредит”

г. Алматы, БИК KCVBKZKX, Кбе 17

Газет “Алматы-Болашақ” баспаханасында басылды. Алматы қ. , С. Мұқанов к. , 223 в.

Көлемі: 6 баспа табақ

Ⓐ – материалдың жариялану ақысы төленген